

περὶ τῆς φιλολογικῆς αὐτοῦ δραστηριότητος. Ἄλλ' ὁ γνωρίζων τὰ ἔργα του, ὁ ἀνεγκύριος ποτε ἔστω καὶ μέρος αὐτῶν, ὁ παρακολουθήσας αὐτὸν νῦν μὲν σταδιοδρομοῦντα ἐν τῷ ἀγῶνι τῶν γραμμάτων καὶ τῆς ποιήσεως, εἶτα δὲ ἀγωνοδίκην ἐν αὐτῷ, ἐκεῖνος θέλει δικαιολογήσει καὶ τὴν δειλίαν καὶ τὴν ὀπισθοχώρησιν πρὸ τοιαύτης ἐπιχειρήσεως. Ἄλλὰ καὶ οὗτος καὶ ἐκεῖνος, ἀναγινώσκοντες τὰς γραμμὰς ταύτας θὰ στρέψωσι καὶ πάλιν τὴν πρώτην σελίδα ἐν ἀτενίσωσι προσεκτικώτερον τοὺς ζωηροὺς χαρακτῆρας τῆς ἐκφραστικωτάτης μορφῆς ἐνός τῶν ἰδρυτῶν τῆς νεωτέρας ἡμῶν φιλολογίας. Ἡ ἐν τῇ πρώτῃ σελίδι εἰκῶν, ἄρτι ἐν Βερολίῳ φιλοτεχνηθεῖσα, ἀναπαριστᾷ πιστῶς τοὺς χαρακτῆρας τοῦ πρεσβυτοῦ πρεσβευτοῦ, ὅστις ἀπεχαιρέτισεν ἤδη πρὸ πολλοῦ τὴν ἐβδόμην τοῦ βίου του δεκαετηρίδα. Ἴσως διὰ τοὺς μὴ ἰδόντας ποτὲ τὸν Ραγκαβῆν εἶνε μόνον ἀνάγκη νὰ σημειώσωμεν, ὅτι εἶνε μικροῦ ἀναστήματος, ὡς ζῶσα ἀλήθεια τῆς παροιμίας τῶν ἀγγλαμερικανῶν:

The most precious things are done up
in the smallest bundles. *)

P.

ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΑΙ ΕΝ Τῇ ΔΥΣΣΕΙ ΚΑΙ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΤΑΚΤΙΚΗΣ

Συνέχεια· ἴδε σελ. 499.

ΙΖ'

Οἱ ἐν Ναυπλίῳ ὡς ἄνω στρατολογηθέντες Στρατιῶται εἶνε οἱ πρῶτοι ἐν τῇ ξένῃ ὑπηρετήσαντες. Ἄν δ' ὁ πρῶτιστος ὅρος τῆς μισθοφορᾶς εἶνε αὐτὸς ὁ διακρίνων τὴν λέξιν μισθός, δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς τοιοῦτοι οἱ Ναυπλιεῖς Στρατιῶται, ἀφοῦ ῥητῶς ἀπορρίπτουσι τὸν ὑπὸ τοῦ Ἐνετοῦ προνοητοῦ προσφερόμενον αὐτοῖς τακτικὸν μισθὸν (tutti me ha risposo non voler danaro alcuno).

Τῇ 26 Μαΐου 1482, Κυριακῇ τοῦ Πάσχα, οἱ προειρημένοι Στρατιῶται εἰς 300 συμποσοῦμενοι, διότι εἰς τοὺς καταγραφέντας προσετέθησαν καὶ ἑκατὸν ἰθελονταί, ἐξῆλθον τῆς πόλεως, παρακολουθούμενοι ὑπὸ μεγάλης πομπῆς καὶ αὐτοῦ τοῦ προνοητοῦ μέχρι τοῦ Καστελλάτσου, τελευταίου ὄριου τῶν ἐν Ἀργολίδι ἐνετικῶν κτήσεων· ἐνταῦθα ἀπεχαιρέτησαν τοὺς οἰκείους, καὶ συνοδευόμενοι ὑπὸ τῶν εὐχῶν ἀπάντων (suppli-

cando lo eterno Iddio li concedi felice vittoria) διέσχισαν ἀνενόχλητοι τὴν Τουρκικὴν χώραν, καὶ κατηθύνθησαν ἀντικρῶ τῆς Ναυπάκτου, ὅπου ὁ Ἐνετὸς ναύαρχος παραλαβὼν μετήγαγεν εἰς Ἰταλίαν.

Ἀρχηγὸς τῶν Ναυπλιέων Στρατιωτῶν ὠνόμασθη ὑπὸ τῆς Γερουσίας ὁ Ἰωάννης Παλαιολόγος, ὀνομαστὸς υἱὸς περιώνυμου Στρατιώτου· ὁ πατὴρ τοῦτου Ἀνδρόνικος ἀριστεύσας ἐν τῷ Ἐξαμιλίῳ (1469) ἔλκεν εἰς τιμάριον τὸ Καστρί τῶν Κχυμιτῶν, ὅπερ ὕστερον περιῆλθεν εἰς Θεόδωρον Παλαιολόγον προσγενῆ του. Ὁ Ἰωάννης λαβὼν τὴν Λῆμνον εἰς τιμάριον παρὰ τοῦ ἐξαδέλφου του δεσπότη τῆς Πελοποννήσου παρέδωκεν ὕστερον τὴν νῆσον εἰς τὸν Ἐνετὸν ναύαρχον Ἀλούσιον Λορεθάνον, καὶ ἦλθεν εἰς Πελοπόννησον ἐν ἄγωνιστῇ κατὰ τῶν Τούρκων· συνομολογηθείσης τῆς πρὸς Μωάμεθ Β' εἰρήνης (1480) ὁ Ἰωάννης Παλαιολόγος συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ ἐξαδέλφου του Στεφάνου βοεβόδα τῆς Βλαχίας ἦλθεν εἰς Ἐνετίαν ἵνα ὑπηρετήσῃ ὑπὸ τὴν σημαίαν τοῦ ἀγίου Μάρκου *).

Ἐνῶ οἱ ὑπὸ τὸν Παλαιολόγον τοῦτον Ναυπλιεῖς ἐμάχοντο ἐν Φερράρα, ἕτεροι ἐξακόσιοι Στρατιῶται, στρατολογηθέντες ἐξ ἄλλων μερῶν, κατέπλευσαν μετὰ τοῦ ναύαρχου Βικτωρος Σορράνζου εἰς Ἀπουλίαν καὶ Καλαβρίαν, χώρας ἀνηκούσας εἰς τὸν βασιλεῖα τῆς Νεαπόλεως, σύμμαχον τῶν Φερραρίων καὶ ἐχθρὸν τῆς Ἐνετίας. Ὁ Μαλιπιέρος ἀπλῶς σημειοῖ ὅτι διέπρεψαν καὶ ἐτιμήθησαν, ἀλλ' ἢ πρὸς τοὺς ἀρχηγοὺς ἀπέθειά των παρέσχε πράγματα τῇ Δημοκρατίᾳ *). ὁ ἱστορικὸς ὁμως τοῦ Φερραρικοῦ πολέμου Σανούτος γράφει ὅτι οἱ ἐν Ἀπουλίᾳ Στρατιῶται τοσοῦτον τρόπον ἐνέπνευσαν εἰς τοὺς Νεαπολιτανούς, ὥστε οἱ φρουροῦντες ἀπόρθητα φρούρια, ὡς τὰ τοῦ Ziniul, παρέδιδον ταῦτα εἰς τοὺς Ἐνετοὺς, ἵνα μὴ ἀντιμετωπίσωσι τοὺς Ἕλληνας πολεμιστὰς (temendo la crudeltà degli Stradiotti *). Διὰ τῶν Στρατιωτῶν τούτων οἱ Ἐνετοὶ ἐκυρίευσαν δεκαεπτὰ φρούρια τῆς Ἀπουλίας, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνοι ἐπλούτησαν λεηλατοῦντες τὰ πρὸ ποδῶν καὶ πωλοῦντες τοὺς αἰχμαλώτους. Ἡ φήμη τῆς ἐπιτυχίας καὶ ἰδίως τῶν λαφύρων τῶν ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ἰταλίᾳ ἀγωνιζομένων, ἐντέχνως καὶ ἐπὶ τὸ ὑπερβολικώτερον διασαλπίζομένη ὑπὸ τῶν ἐν Ἑλλάδι ἐνετικῶν ἀρχῶν, ἐκέντησε τὴν ὄρεξιν καὶ τῶν μᾶλλον ἀποτροπιαζομένων τὴν ξενιτειᾶν Στρατιωτῶν. Σύγχρονος ἐπι-

*) Βλέπε ἀναφορὰν Δημοτηρίου Παλαιολόγου ἐν Μνημείοις ἑλλ. ἱστορίας, Ε' 211.

*) Annali di Malipiero, σελ. 264. Ὁ Ἐνετὸς χρονογράφος κακίζει τοὺς Στρατιώτας ὡς σφάζοντας τοὺς αἰχμαλώτους, ἐνῶ τὸ ἔθιμον τοῦτο ἐπεκράτει τότε καὶ παρὰ τοῖς Ἑλθετοῖς καὶ ἄλλοις χριστιανοῖς, ἀποκαλούμενον la mauvaise guerre (Hardy, σελ. 16, σημ.)

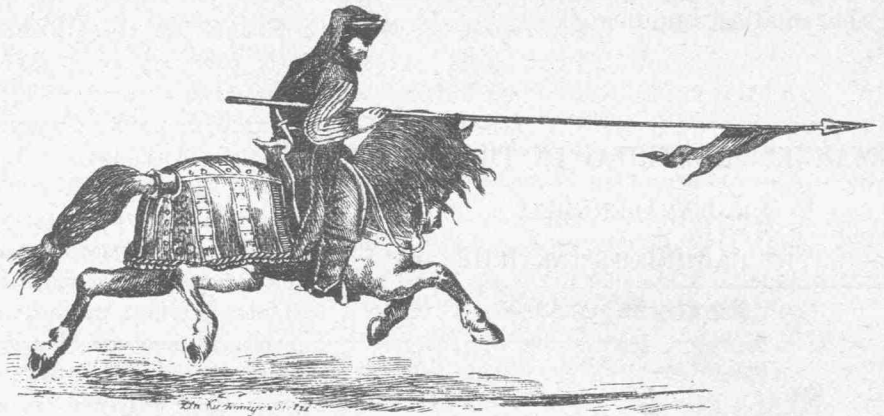
*) Sanuto Commentarii della guerra di Ferrara σελ. 54.

*) Τὰ μᾶλλον πολυτίμα πράγματα φυλάσσονται εἰς τὰς μικροτάτας θήκας.

στολή ἐκ Κερκύρας λέγει ὅτι 1500 Στρατιῶται ἦσαν ἔτοιμοι νὰ περάσωσιν εἰς Ἀπουλίαν al guadagno, ὃ δὲ προνοητὴς τοῦ στόλου Μελχίωρ Τριβιζάνος, ἀφοῦ μετεβίβασε τριακοσίους ἄλλους εἰς Saseno, ὅπως ἐντεῦθεν περάσωσιν εἰς Καλαβρίαν, ἐστρατολόγησε πλῆθος ἐτέρων Στρατιωτῶν ἐν Ζακύνθῳ καὶ Δυρραχίῳ⁴⁾. Ἀλλὰ παρὰ τούτους καὶ ἄλλοι κατ' ἐκάστην ἔφθονον εἰς Ἐνετιάν ὅπως μεταβῶσιν εἰς Φερράραν, ἐνθα οἱ ὑπὸ τὸν Παλαιολόγον Ναυπλιεῖς ἐλεηλάτουν διὰ συνεχῶν ἐπιδρομῶν τὴν Ῥωμανίαν καὶ ἰδίως τὴν χώραν τοῦ Λούγου. Περί τῆς ἀφίξεως τῶν τελευταίων τούτων εἰς Ἐνετιάν ὁ αὐτόπτης Σανούτος γράφει τὰ ἐξῆς, τὰ ὁποῖα πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐπικυροῦσι τὰ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρημμένα περὶ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῶν ἐξέων τῶν Στρατιωτῶν.

«Ἐκ Ναυπάκτου κατέπλευσαν ἐνενήκοντα Στρατιῶται μετὰ τῶν βαρβαρικῶν ἵππων των, καὶ ἀποβιβασθέντες ἐν Λίδῳ, τὴν ἐπιούσαν ἐξετέλεσαν παρέλκυσιν ἀποδείξασαν τὸν ταχύτατον

μετὰ πολλῆς προθυμίας τοῖς παρεχωρήθησαν ἐν δουρικῷ σιγίλλῳ. Ἐν τῷ συμβουλίῳ τῶν Κλητῶν (Pregadi) ἐξελέγη προνοητὴς τῶν Στρατιωτῶν ὁ Βαρθολομαῖος Μίνιος, διατρίβων ἐν Lago Scuro, πρόφην ἀρμολογῆς ἐν Ναυπλίῳ, καὶ πρὸς ταχείαν πληρωμὴν τῶν χρημάτων ἐπεβλήθησαν δύο δεκάται ἐπὶ τοῦ Monte nuovo, συνάμα δὲ ἀπεφασίσθη ἵνα στρατολογηθῶσι χίλιοι ἔτεροι Στρατιῶται καὶ χίλιοι Ζάγδαροι, ἧτοι πεζοί. Οἱ Ζάγδαροι εἶνε ἀπηλπισμένοι ἄνθρωποι, οὐδόλως ἐκτιμῶντες τὴν ζωὴν των. Οἱ Στρατιῶται ὀνομαζόμενοι ὑπὸ τῶν λατίνων Ἡπειρώται, Τούρκοι, Ἑλληγες καὶ Ἀλβανοί, εἶνε ἄνδρες καρτερόθυμοι, καὶ πρόθυμοι εἰς πάντα κίνδυνον. Φύσει ἄρπαγες καὶ τῶν λεηλασιῶν φίλοι καταστρέφουσι τὴν χώραν διὰ τῶν ἐπιδρομῶν καὶ φονεύουσι τοὺς ἀθρώπους πρὸς οὐδὲν θεωροῦντες τὸν θάνατον. Φέρουσιν ἀσπίδα, σπάθην καὶ λόγχην μετὰ σημαίας ἐν τῇ κορυφῇ, καὶ σιδηροῦν ῥόπαλον. Ὀλίγιστοι φοροῦσι θώρακας, ἐν γένει δὲ

Ἑλληρ στρατιώτης.

δρόμον των εἰς τοὺς συρρέουσιντας ἀναριθμητοὺς πατρικίους καὶ πλῆθη τοῦ λαοῦ. Τῇ 22 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς κατέπλευσεν ἕτερον πλοῖον φέρον 112 ἵππους καὶ Στρατιῶτας ἐκ Κορώνης, καὶ οὕτω διαδοχικῶς ἔφθασαν ὁκτώ φορτηγὰ κομίσαντα χιλίους Στρατιῶτας μετὰ τῶν ἵππων των. Οἱ Στρατιῶται οὗτοι ἐζήτησαν ἀπὸ τὴν αὐθεντίαν τὰς ἐξῆς τρεῖς χάριτας. Πρῶτον ὅπως μὴ θεωρηθῶσιν, ὡς οἱ ἄλλοι, μισθωτοὶ καὶ τοῖς πληρωθῶσι μηνιαία, ἀλλὰ μόνον νὰ τοῖς πληρώνωνται δύο μὲν δουκάτα διὰ πάντα ζῶντα αἰχμάλωτον, καὶ ἐν δι' ἐκάστην ἐχθρικήν κεφαλὴν, κατὰ τὴν συνήθειάν των. Δεύτερον, ὅπως τοῖς δοθῇ ὡς ἀρχηγός Ἐνετὸς εὐπατρίδης, καὶ οὐχὶ ξένος τις ὡς εἰς τοὺς ἄλλους στρατιῶτας, διότι ἔχουσιν ὅλως διάφορα ἔθιμα. Τρίτον, ὅπως πληρωθῶσιν ἐκάστῳ τέσσαρα δουκάτα, διότι ἀναχωροῦντες ἐξώδυσαν τρεῖς μηνιαία. Πᾶσαι αἱ συνθήκαι αὗται

βαμβακίους ἐπενδύτας, ἐρραμένους κατ' ἰδιάζοντα αὐτοῖς τρόπον. Οἱ ἵπποι των εἶνε μεγάλοι συνειθισμένοι εἰς τοὺς κόπους, τρέχουσιν ὡς πτηνοί, κρατοῦσιν αἰετοπετὴν τὴν κεφαλὴν ὀρθίαν καὶ υπερβαίνουσιν ἅπαντας ἐν τῇ τάξει τοῦ πολέμου. Ἀπειράριθμοι τοιοῦτοι Στρατιῶται εὐρίσκονται ἐν Ναυπλίῳ καὶ ἄλλοις τόποις τῆς Ἑλλάδος καὶ Πελοποννήσου ὑποκειμένοις τῇ αὐθεντίᾳ, καὶ θεωροῦσι τὰς τειχῆρας πόλεις των ὡς ἀληθῆ θώρακα καὶ λόγχην των.»⁴⁾

Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῇ ἄνω ἐκθέσει τοῦ Σανούτου μνημονεύονται παρὰ τοῖς Στρατιώταις καὶ οἱ Ζάγδαροι, πρέπει νὰ εἰπωμεν τίνες οἱ φέροντες τὸ πηράδοξον τοῦτο ὄνομα Ἑλληγες πολεμισταί.

Ἐκστρατεῦον ὁ Στρατιώτης παρηκολουθεῖτο ὑπὸ τῶν ὑποτελῶν του, οὓς δὲν ἐθεώρει ὡς ὁ ἐν τῇ Δυτικῇ Εὐρώπῃ τιμαριούχος ἀπλοῦς δούλους, ἀλλὰ μέλη οὕτως εἰπεῖν τοῦ ἰδίου οἴκου, διὸ καὶ

⁴⁾ Sanuto, Comment. σελ. 125.

⁴⁾ Sanuto, σελ. 114—115.

ἀπεκάλει τούτους γενεάν, φάραν, παιδιά, παλληκάρια, φαμέγιους. Εἶπον ἄλλοτε ὅτι οἱ φαμέγιοι, ὧν τὸ ὄνομα διατηρεῖται ἔτι ἐν Μάνη καὶ Κρήτη, ἀντιστοιχοῦσι πρὸς τοὺς ἀφαμιώτας τῶν Δωριέων, καὶ συνώδευον τοὺς ἄρχοντας ἐν πολέμῳ, ὡς οἱ εἰλωτες τοὺς Σπαρτιάτας πολεμιστάς. Πρὸς τοὺς φαμέγιους τούτους πρέπει νὰ συγκριθῶσιν οἱ ἡμέτεροι ποιμένες, οἵτινες ἔτι ὀνομαζόνται καὶ *σκούτέριδες*, ὡς κρατοῦντες τὴν ἀσπίδα (*scutum*) τοῦ ἄρχοντος πολεμιστοῦ. "Ὅστις εἶδε τοὺς ἡμετέρους ὀπλορηγούς ἐπιτιμωμένους τὴν πρωτεύουσαν μετ' οὐράς παλληκαρίων ἢ πελατῶν δύναιται νὰ σχηματίσῃ ἀκριβῆ ἰδέαν τῶν μεσαιωνικῶν στρατιωτικῶν ἐθίμων. Ὁ ἀριθμὸς τῶν παλληκαρίων τοῦ Στρατιώτου ὡς καὶ ὁ ὕπλισμός των ἐξήρητο ἀπὸ τῶν πόρων τοῦ ἄρχοντος. Ἀλλὰ καὶ ἂν πλοῦσια ἦσαν τὰ μέσα τοῦ τιμαριούχου, δὲν ἠδύνατο οὗτος νὰ ἔχῃ ὅλα τὰ παλληκάρια του ἐφιππα, διότι αὐτὴ ἡ τακτικὴ του ἀπῆτει καὶ πεζούς. Ἡ προμνημονευθεῖσα ἀκριτικὴ Παραδρομὴ συνιστᾷ ὡς ἀναγκαιότατην τὴν σύμπραξιν καὶ πεζῶν εἰς φύλαξιν τῶν κλειστούρων καὶ στῆσιν τῆς ἐνέδρας. Οἱ πεζοὶ οὗτοι, σφενδονισταὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, πρῶτοι ἤνοιγον τὴν μάχην, ἀκροβολιστικῶς πολεμοῦντες τὸν ἐχθρόν, καὶ δι' ἐπιδειξίου ὑποχωρήσεως σύροντες τοῦτον ἐν τῷ τόπῳ ἐν ᾧ ἦτο χωσμένον τὸ ἵππικόν, ἦτοι ἡ λεγομένη τσάκα, τὸ *σάκα* τῆς Παραδρομῆς. "Ὅταν οἱ Στρατιῶται ἤλθον εἰς Ἰταλίαν, ἵνα πολεμήσωσι τοὺς Γάλλους, συνωδεύοντο καὶ ὑπὸ τῶν παλληκαρίων των, ἃ ὁ Σανούτος ὀνομαζεῖ *ragazzi fameji*. Διὰ λόγους ἀγνώστους ἡμῖν τὰ στρατιωτικὰ παλληκάρια ἀπέδρασαν εἰς τὸ ἐχθρικόν στρατόπεδον. Τῇ 15 Ἰουλίου 1496 οἱ Στρατιῶται προσβαλόντες τοὺς ἐν Νοβάρᾳ Γάλλους ἤρασαν μέγαν θρίαμβον, ἐπικροτηθέντα ὑπ' ἀπάντων, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι οἱ ἡμέτεροι ἵππεις ἐνίκησαν ἄνευ τῆς βοήθειας τῶν πεζῶν «πρᾶγμα τέως ἀνήκουστον», ὡς σημειοῖ ὁ Σανούτος.

Τὰ πεζὰ ταῦτα παλληκάρια τῶν Στρατιωτῶν ἔφερον παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα *ριπταρισταὶ* καὶ τὸ λατινικὸν *jactarii*, ὅπερ διεφθάρει εἰς *ζάγδαρις* καὶ ἐν τῷ χρονικῷ τοῦ Μοραίως *τζάγδαρος* ἀμφότεραι αἱ λέξεις παραγόμεναι ἐκ τοῦ *ρίπτω*, *jaceo* σημαίνουσι τοὺς συμμαχούς τοῦ ἵππέως πεζοῦ σφενδονιστάς ¹⁾. Ἀλλ' ὁ πεζὸς ριπτάριος ἢ ζάγδαρις μὴ ἔχων τιμάριον ἢ ἄλλην ἰδιοκτησίαν ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸν τοῦ Σπαρτιάτου πολεμιστοῦ εἰλωτα· διὰ

¹⁾ Οἱ ριπταρισταὶ ἢ ζάγδαροι δὲν ἐξεσφενδόνιζον μόνους λίθους, ἀλλὰ καὶ μικρὰ ἀκόντια τὰ ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν λεγόμενα ριπτάρια καὶ βηρύται (λατ. *verutum*, ὅθεν τὰ βερετώνια τῶν χρονικῶν τῆς Κύπρου)· ἡ ἀντιστοιχία τοῦ ριπταρίου λατινικῆ λέξεως *sagda* παρέμεινεν ἐν τῇ στρατιωτικῇ γλώσσῃ τῶν Ἰταλῶν ἐν τῇ σημερινῇ τοῦ μικροῦ ἀκοντίου. Βλέπε Grassi dizionario militare, ἐν λέξει *sagda*. Ὁ Σανούτος γράφει ἀλλαχοῦ ὅτι οἱ Ἕλληνες ζάγδαροι εἶνε οἱ τῶν τούρκων ἀζάπιδες (Diarii, I, σ. 127).

τοῦτο δὲ βλέπομεν τὸν πρίγκιπα τῆς Πελοποννήσου Γουλιέλμον λέγοντα πρὸς τὸν Ἰωάννην Σεβαστοκράτορα, ὅστις ἠθέλησε ν' ἀρπάσῃ τὸ δεσποτάτον τοῦ ἀδελφοῦ του, ὅτι διὰ τῆς τοιαύτης ἀρπαγῆς θὰ τὸν καθίστα ἔρημον τζάγδαρον·

Ἄλλ' ἐβουλήθης παντελῶς νὰ τὸν ἀποκληρώσῃς, νὰ ἐπάρῃς ἐκεῖνο ὅπου κρατεῖ ὅλον τὸ δεσποτάτον, καὶ ἐκεῖνος νὰ ἔνῃ τζάγδαρος ἔρημος εἰς τὸν κόσμον.

Ὁ μετὰ τῶν Στρατιωτῶν πολεμήσας κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος Μαξιμιλιανοῦ ἰταλὸς Luigi da Porto χαρακτηρίζει ἐν ἔτει 1509 οὕτω τοὺς ζάγδαρους: «κομίζουσιν (οἱ Ἐνετοὶ) ἐξ Ἑλλάδος ἀρκετούς Στρατιώτας ἵππεις, καὶ μετ' αὐτῶν εἰδός τι πεζῶν, παραδόξων τὴν θέαν, τὸ ἔνδυμα καὶ τὸν ὕπλισμόν, ἀνθρώπων μᾶλλον πρὸς ἀριθμὸν ἢ ὠφελίμων ἐν τοῖς πολέμοις τῆς Δύσεως. Φοροῦσι πέδιλα ἐκ λωρίων καὶ ἔνδυμα μακρὸν μέχρι τοῦ πέλματος, ἀσπίδα κυρτὴν καὶ ἀκατάλληλον πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν κυττημάτων, σπάθην καμπύλην καὶ πλατεῖαν ἐν τῷ πλευρῷ, καὶ μικρότατον σιδηροῦν ἀκόντιον εἰς τὴν χεῖρα. Ἐτερον ὄπλον δὲν φέρουσιν, ἀλλ' οὔτε ἔχουσι τάξιν τινά, ὄχληροὶ καὶ βραδυκίνητοι, κατὰ δὲ τὴν κρίσιν μου ὅλως ἀνωφελεῖς ἐν Ἰταλίᾳ». ¹⁾

III'

Ὁ Φερραρικὸς πόλεμος ἦτο τὸ προανάκρουσμα τῶν μεγάλων καὶ ἀτελευτήτων ἐμφυλίων σπαρχμῶν καὶ ξενικῶν ἐπεμβάσεων, αἵτινες ἐπὶ πενήντα ἔτη ἠφάνισαν τὴν Ἰταλίαν. Τῷ 1494 ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Κάρολος ὁ Η', διεκδικῶν κληρονομικὰ δικαιώματα ἐπὶ τοῦ βασιλείου τῆς Νεαπόλεως, διήλθε τὰς Ἄλπεις ἐπὶ κεφαλῆς 50 χιλιάδων στρατοῦ καὶ ἐντὸς τεσσάρων μηνῶν σχεδὸν ἀμαχητὲ εἰσῆλθεν εἰς Νεάπολιν. Μόνον τὸ Βρεντήσιον, κατοικοῦμενον τότε ὑπὸ ἀποικίας Ἑλληναλθανῶν Στρατιωτῶν, δὲν ὑπετάγη εἰς τοὺς Γάλλους καὶ ἐχρησίμωσε μετ' οὐ πολὺ ἡ κυριώτερα ἀφετηρία πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς μεσημβρινῆς Ἰταλίας. Ἀλλ' ἐνῶ ὁ Κάρολος ἐν Νεαπόλει ἐσχεδιάζεε τὴν εἰς Ἑλλάδα διάβασιν του, οἱ δὲ Τούρκοι περίτρομοι ἀπεσύροντο εἰς τὰ μεσόγεια φρυῦρια, ἢ Ἐνετία διωργάνιζε τὸν συνασπισμὸν τῆς Ἰταλίας κατὰ τοῦ ξένου, ἀπαλλάττουσα οὕτω καὶ τοὺς φίλους Τούρκους ἀπὸ φοβερῆς δοκιμασίας. Καθ' ὅλον τὸν χειμῶνα τοῦ 1494 ἡ Γερουσία πυρετωδῶς εἰργάσθη εἰς στρατολόγησιν Στρατιωτῶν, ἅμα δὲ τῷ ἔαρι τοῦ ἐπομένου ἔτους ἀλλεπάλληλα κατέφθανον τὰ κομίζοντα τοὺς πολυτίμους συμμαχούς ἵππαγωγὰ πλοῖα (*arsili*). Ἀκούσωμεν τὸν αὐτόπτην Σανούτον περιγράφοντα τὴν ἄφρξιν καὶ δεξιῶσιν τῶν Στρατιωτῶν.

«Τῇ 22 Ἀπριλίου ἐφθᾶσεν ἡ πρώτη ἵππα-

¹⁾ Lettere storiche di Luigi da Porto N° 8.

γαγός νῆς φέρουσα ἑκατὸν ἑπτὰ Κορωνάϊους Στρατιώτας, οἵτινες ἀποβάαντες ἐν Λίδῳ ἐξετέλεσαν τὴν εἰθισμένην παρέλασιν ἐνώπιον ἀπείρου πλήθους, θαυμάζοντας τὴν ταχύτητα τῶν ἵππων καὶ τὴν ἐπιδειξίότητα τῶν ἱππέων ἢ γερούσια ἀπεφάσισε νὰ τοὺς στρατωνίσῃ ἐν Ῥαβένῃ καὶ διώρισεν ἀρχηγὸν τῶν τὸν Πέτρον Δουδὸν ὑπουργὸν τῶν ἐν Στερεᾷ κήτσειν μετὰ μηνιαίου μισθοῦ ἑκατὸν δουκάτων. Οἱ Στρατιῶται εἶνε Ἕλληνες, καὶ φοροῦσι πλατεῖς ἐπενδύτης καὶ ὑψηλοὺς πύλους, τινὲς δὲ καὶ θώρακας· κρατοῦσι λόγχην εἰς τὴν χεῖρα καὶ ῥόπαλον, ἐν δὲ τῷ πλευρῷ κρεμῶσι σπάθην· τρέχουσιν ὡς πτηνοί, καὶ μένουσιν ἀπαύστως ἐπὶ τῶν ἵππων των, οἵτινες δὲν τρώγουσι χόρτον ὡς οἱ ἰταλικοί. Εἰθισμένοι εἰς ληστείας συνεχῶς δροῦσι τὴν Πελοπόννησον. Ἄριστος κατὰ τῶν Τούρκων προμαχῶν, διοργανίζουσι κάλλιστα τὰς ἐπιδρομὰς καὶ λεηλασίας, ἐπιτίθενται ἐξ ἀπροόπτου κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, καὶ εἶνε πιστοὶ εἰς τὸν κύριόν των. Δὲν αἰχμαλωτίζουσιν, ἀλλ' ἀποκόπτουσι τὰς κεφαλὰς, ἐφ' ἑκάστης τῶν ὁποίων λαμβάνουσιν ἐν δουκάτῳ κατὰ τὴν συνθήειάν των. Τρώγουσιν ὀλίγον καὶ εὐχαριστοῦνται μὲ τὸ παρτυχόν, πολὺ δ' ἐπιμελοῦνται τοὺς ἵππους των. Μέγας τούτων ἀριθμὸς κατοικοῦσιν εἰς τὰς χώρας τῆς Αὐθιτείας, τὴν ὁποίαν προθύμως ὑπηρετοῦσι, διότι ἀριστεύοντες ὀνομάζονται ἱππῶται καὶ λαμβάνουσι συντάξεις, μεταβιβαζομένης εἰς τοὺς υἱοὺς των. »

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας κατέπλευσε δευτέρα ἱππυγαγός ἀποδιβάτασα εἰς Λίδον τοὺς Ναυπλιεῖς Στρατιώτας· τούτων ἦσαν πολλοὶ συνταξιούχοι, ὡς διαπρέψαντες ἐν τῷ Φεραρικῷ πολέμῳ, καὶ ἐλάμβανον τέσσαρα μέχρι πέντε δουκάτα τὸν μῆνα· οἱ νεόστρατοι ἐλάμβανον τρία, οἱ δὲ ἀρχηγοὶ ὀκτὼ δουκάτα· εἰς ἕκαστον προκατεβλήθησαν τέσσαρα μηνιαῖα, καὶ ἡ κριτὴ τῶν ἵππων των ἀφοῦ ἐπεθεωρήθησαν ἠνώθησαν εἰς τὸ σῶμα τοῦ Δουδου.

Τῇ 5 Μαΐου κατέπλευσαν ἕτεροι Στρατιῶται· ἐν τῇ ἐπιθεωρήσει τούτων ὡς καὶ τῶν προηγουμένων παρῆν καὶ ὁ διάστημα Φίλιππος de Commines, ἀπεσταλμένος τοῦ Καρόλου Η', ὅστις ἀντιμετωπίσας μετ' ὀλίγον ἐν Φορνόβῳ τοὺς ἡμετέρους πολεμιστὰς γράφει εἰς τὰ ἀπομνημονεῦματά του (VIII, 5) «Οἱ Estradiots εἶνε Ἕλληνες, ὡς οἱ λεγόμενοι genetaires, πεζοὶ τε καὶ ἱππεῖς, ἐνδεδυμένοι ὡς οἱ Τούρκοι πλὴν τοῦ κεφαλοδέσμου (tolliban)· καρτερικοὶ ἄνδρες, κοιμῶνται καθ' ὅλον τὸ ἔτος ἐν ὑπὸ κρημνῶν μετὰ τῶν ἵππων των· ἅπαντες Ἕλληνες τὸ γένος ἐλήφθησαν ἐκ τῶν φρουρίων, τὰ ὁποῖα οἱ Ἐνετοὶ κατέχουσιν, οἱ μὲν ἐκ Ναυπλίου τῆς Πελοποννήσου, οἱ δ' ἐξ Ἀλβανίας πρὸς τὸ Δυρράχιον· οἱ Ἐνετοὶ πολὺ τοὺς μεταχειρίζονται καὶ τοὺς ἐμπιστεύ-

ονται· τοὺς εἶδον ἀποβαίνοντας εἰς τὴν νῆσον ἔνθα κεῖται ἡ μονὴ τοῦ ἁγίου Νικολάου, ἦσαν 1500 τὸν ἀριθμὸν. Οἱ Estradiots εἶνε γενναῖοι καὶ ἐνοχλοῦσι πολὺ τὸν στρατὸν καθ' οὗ ἐπιτίθενται· οὗτοι μᾶς ἐκυνήγησαν μέχρι τοῦ καταλύματος τοῦ στρατάρχου, καὶ ἀφοῦ ἐφόνευσαν τρεῖς τέσσαρας Γερμανοὺς ἀπήγαγον τὰς κεφαλὰς κατὰ τὴν συνθήειάν των. »

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας κατέπλευσαν τέσσαρες ἱππυγαγοὶ κομίζουσαι ἐκ Ναυπλίου 520 Στρατιώτας ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Πέτρου Βουζύκη διαπρέψαντος ἐν Φερράρα καὶ λαβόντος τὸ παράσημον μετὰ κληρονομικῆς συντάξεως· αἱ κεφαλαι 4) τῶν Στρατιωτῶν τούτων παρουσιασθεῖσαι εἰς τὸν δόγην ἀπήτησαν τὴν παραδοχὴν τῶν ἐξῆς συνθηκῶν· πρῶτον, ὅτι θὰ λαμβάνωσι δώδεκα μηνιαῖα τὸ ἔτος· δεύτερον, ὅτι πάντες οἱ τὴν Δημοκρατίαν ὑπηρετήσαντες ἐπιστρέφοντες εἰς Ναυπλιον θὰ ἐγγραφῶσιν ἐν τοῖς Στρατιώταις τῆς φρουρᾶς πρὸς ἀπολαύσιν τῆς εἰθισμένης ἀσυδοσίας· τρίτον, ὅτι ὁ μισθὸς τῶν ἀποθησκόκων συνταξιούχου θὰ μεταβιβαῖν εἰς τοὺς υἱοὺς του· τέταρτον, οἱ θνήσκοντες ἵπποι θ' ἀναπληρῶνται δαπάνῃ τῆς Πολιτείας· καὶ πέμπτον, ὅτι θὰ τοῖς χορηγηταὶ ὁ ἡμερήσιος ἄρτος καὶ ἡ κριτὴ τῶν ἵππων. Οἱ ὅροι ἐγένοντο δεκτοὶ πλὴν τοῦ τῆς ἐπιχορηγήσεως τοῦ ἡμερησίου ἄρτου. Μετὰ τοῦτο ἦλθεν ὁ ὑπουργὸς τοῦ Κολλεγίου Βερνάρδος ὁ Λορεδάνος ἵνα τοῖς μετρήσῃ τὰ χρήματα· ἀλλ' οἱ Στρατιῶται ἠρνήθησαν νὰ δεχθῶσι ταῦτα καὶ ἐκτελέσωσι τὴν παρέλασιν· ἐνῷ δ' ἐμπληκτος ἡ Γερουσία διαφοροτρόπως ἠρμήνευε τὴν ἄρνησιν ταύτην, μετὰ δύο ἡμέρας αἱ κεφαλαι παρουσιασθεῖσαι τῇ ἐξήγησαν ὅτι ἦσαν πολὺ ὀργισμένοι, διότι ὁ δόγης ἔδωκε τὴν χεῖρα εἰς μόνον τὸν Πέτρον Βουζύκη, ἐνῷ ὅλοι εἶνε ἴσοι καὶ μετὰ τοῦ αὐτοῦ ζήλου ἐνοοῦσι νὰ ὑπηρετήσωσι τὴν Πολιτείαν. Ἡ Γερουσία ἀμέσως ἱκανοποιήσασα τὴν μικροφιλοτιμίαν ταύτην τῶν Στρατιωτῶν ἀπέστειλε τούτους εἰς τὴν χώραν τῆς Παδούης. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἔφθασαν ἐπὶ πλοίου εἴκοσι Στρατιῶται· ὥστε μέχρι τῆς 20 Μαΐου κατέπλευσαν ἐν συνόλῳ 1200 Στρατιῶται ἐκ Μεθώνης, Κορώνης, Ζακύνθου, Ναυπάκτου, καὶ Ναυπλίου, ἅπαντες admirati del suo veloce correr· διχαιρεθέντες εἰς δύο σώματα, οἱ μὲν ὀκτακόσιοι ὑπὸ τὸν Πέτρον Δουδὸν διηθύνθησαν εἰς Βωνοῖαν, οἱ δὲ 625 ὑπὸ τὸν Βερνάρδον Κονταρίνην εἰς Μιλάνον· ἀμφότεροι οἱ Ἐνετοὶ οὗτοι εὐπατρίδαι ὀνομάσθησαν *προρορηται τῶν Στρατιωτῶν* (provveditori di Stradiotti).

Πρῶτοι οἱ ἐν Λομβαρδίᾳ ἀποσταλέντες Στρατιῶται ἤρχισαν τὰς πρὸς τοὺς Γάλλους ἐχθρο-

4) Οὗτω καλοῦνται ἐν τοῖς ἐγγράφοις, caput, capita, οἱ ὑπ' αὐτῶν τῶν Στρατιωτῶν ἀναγνωριζόμενοι ἀρχηγοί, τὸ ὄνομα δὲ κεφαλὴ παραμένει ἔτι παρ' ἅπασιν τοῖς Ἀλβανοῖς.

πραξίας και διὰ σειράς λαμπρῶν κατορθωμάτων ὄχι μόνον ἔσωσαν τὴν χώραν ἀπὸ τῆς ἐχθρικής λεηλασίας, ἀλλὰ καὶ μέχρι τέλους ἐμπόδισαν τὴν ἔνωσιν τῶν δύο στρατοπέδων. Ἐν ἀρχῇ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Καρόλου Η', ὁ γενναῖος δούξ τῆς Αὐρηλίας νίκησας τοὺς Γενουησίους καὶ Νεαπολιτανούς κατέλαβε τὸ ὄχυρόν φρούριον τῆς Νοβάρης, καὶ διοργανίσας μεθοδικὴν τῶν πέριξ δήωσιν ἐνέσπειρε τὸν τρόμον εἰς τὰ πέριξ. Τὸ σύστημα τοῦτο τῆς λεηλασίας, ἀπαράλλακτον πρὸς τὸ Στρατιωτικόν, βεβαίως ὑπηγόρευεν εἰς τὸν Γάλλον ἡγεμονίδην ὁ συμπολεμῶν αὐτῷ Κωνσταντῖνος Ἀριανίτης, υἱὸς τοῦ Ἀριανίτου Κομνηνοῦ δεσπότη τοῦ Μακεδονικοῦ φρουρίου τῶν Σερβίων τὴν ἀδελφὴν τοῦ Κωνσταντίνου τούτου Ἑλένην, διάσημον ἐπὶ καλλονῇ, ἐνυμφεῦθη ὁ μαρκήσιος τοῦ Μομφερράτου, καὶ ἐγέννησεν υἱόν, τὸν ὁποῖον στερηθέντα ἀμφοτέρων τῶν γονέων ἐκιδεμόνευεν ὁ θεῖος αὐτοῦ Κωνσταντῖνος. Ἐχθρὸς ἄσπονδος τῆς ἐνετικῆς Δημοκρατίας, μέχρι θανάτου ἐπολέμησεν αὐτήν, συμμαχήσας πρὸς τοὺς ἐχθρούς τῆς Κάρολον τὸν Η' καὶ τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας Μαξιμιλιανόν τὸν Α', ὑφ' οὗ καὶ ἰδιαζόντως ἐτιμήθη, ὀνομασθεὶς τοποτηρητής του ἐν Ἰταλίᾳ. Ὁ Κωνσταντῖνος οὗτος πρῶτος χαιρετήσας τοὺς εἰς Ἰταλίαν καταβάνας Γάλλους διωργάνισε μετὰ τὸ ἐπισκόπου Δυρραχίου Μαρτίνου μεγάλην ἐν Ἑλλάδι συνωμοσίαν προτιθεμένην τὴν σφαγὴν καὶ ἀποδιώξιν τῶν Τούρκων ἅμα ὁ Κάρολος Η' ἐπέρα ἐκ Νεαπόλεως εἰς Ἡπειρον. Ἄλλ' ἢ Ἐνετία τοῦτο μαθούσα συνέλαβε καὶ ἐδηλητηρίασε τὸν προειρημένον ἐπίσκοπον, καὶ ἐμήνυσεν εἰς τὸν Σουλτάνον τὰ τεκταινόμενα· μὴ δυνηθεῖσα δὲ νὰ προσοικειωθῇ τὸν ἐπίσκοπον Ἀριανίτην, ἀπεφάσισε ν' ἀπαλλαγῇ τοῦτου διὰ τοῦ δηλητηρίου, ἢ τῆς δολοφονίας (1508). Ὁ Κωνσταντῖνος, ὡς λέγει ὁ κάλλιστα τοῦτον γνωρίσας Commines, διεξεδίκει ἅπασαν τὴν Μακεδονίαν καὶ Θεσσαλίαν, ὡς πατρογονικὸν κληρὸν αὐτοῦ καὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου, ἐξ' οὗ κατήγετο ¹⁾). Εἰς τὸν Στρατιώτην τοῦτον ἐπίτροπον τοῦ Μομφερράτου ἀνῆκε βεβαίως ἢ ἐν τῇ βασιλικῇ ὀπλοθήκῃ τοῦ Τουρίνου διασωζομένη ὠραία σπάθη, κληρονομικῶ δικαίωματι περιελθούσα εἰς τὸν βασιλικὸν οἶκον τῆς Σαβοΐας. Περὶ τοῦ Κωνσταντίνου Ἀριανίτου θὰ λαλήσωμεν καὶ κατωτέρω.

Ἡ λεηλασία τῶν περὶ τὴν Νοβάρην χωρῶν εἶχεν ἐμπνεύσει τοιοῦτον εἰς τοὺς κατοίκους τρόπον, ὥστε ἐχαιρέτησαν τοὺς Στρατιώτας ὡς ἀληθεῖς σωτῆρας. Ἀκούσωμεν τὸν Σανούτον ἀφελῶς ἐπιτέμονον τὰς ἐπισήμους ἐκθέσεις· «ὅλη ἡ πόλις τοῦ Μιλάνου ἐπληρώθη ἀνθρώπων ἐλθόντων νὰ ἴδωσι τοὺς παραξένους Στρατιώτας· ὁ

δούξ καὶ ἡ δούκισσα ἵππευσαν μετ' ἀπάσης τῆς αὐλῆς καὶ ἦλθον εἰς τὴν πλατείαν διὰ νὰ τοὺς παρατηρήσωσιν· ὁ ἡγεμὼν ἐκ καρδίας συγχαρεῖς τῷ Κονταρίνῳ τὸν παρεκάλεσεν νὰ τῷ δείξῃ τρέχοντας τοὺς Στρατιώτας, οἵτινες ἔδραμον μὲ τὰς λόγχας καὶ τὰ ῥόπαλα πρὸς μεγάλην τοῦ πλήθους εὐχαρίστησιν. Μετὰ τοῦτο οἱ Στρατιῶται μετέβησαν εἰς τὰ ὠρισμένα αὐτοῖς καταλύματα, ἔνθα τοῖς εἶχον παρατεθῆ τράπεζαι φαγητῶν.» Ἐκ Μιλάνου μετέβησαν εἰς Βεζέβενε, ὅπου τοὺς ὑπεδέχθησαν ἐν μεγάλῃ πομπῇ ὁ φρούραρχος Γαλεάττος Σανσεβερίνος, οἱ αὐθένται Φρακάσος καὶ Ἀντώνιος Σανσεβερίνοι, ὁ αὐθέντης Νικόλαος ὁ Κορέζιος, ὁ κόμης Οὐγος Σανσεβερίνος καὶ ὁ κόμης Σκαραμούτσας Βισκόντης. Ἰδοὺ τί ἔγραψε τότε πρὸς τὴν Γερουσίαν ὁ προνοητής τῶν Στρατιωτῶν Κονταρίνης· «Ἐλθόντες οἱ Στρατιῶται εἰς Βεζέβενε ἐνεκαρδίωσαν καὶ παρηγόρησαν τοὺς κατοίκους. Ἐνῷ ὁ δούξ τῆς Αὐρηλίας καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἐλεηλάτει, τώρα ἦλθεν ἡ σειρά τῶν Στρατιωτῶν». Καὶ τῷ ὄντι ἅμα στρατωνισθέντες ἐν Βεζέβενε ἐξῆλθον «διὰ νὰ ἴδωσιν ἂν οἱ ἐχθροὶ ἔχωσι καρδίαν διὰ νὰ μετρηθῶσιν· ἢ ἐμπροσθοφυλακὴ των προχωρήσασα ἐν μίλιον συνήντησε 40 βαρυσιδήρους ἵππεῖς, 100 τσαγγάτορας καὶ τρεῖς τοξότας, καὶ ὀρμήσασα κατ' αὐτῶν συνέλαβεν εἴκοσιν ἐξ αἰχμαλώτους, καὶ ἐφόνευσεν 9 καὶ 12 ἵππους· ἂν δὲ ἦσαν πολυαριθμότεροι, οὐδεὶς θὰ ἐσώζετο. Τέλος πάντων, τελευτᾷ ἢ ἔχθεσις, οἱ Γάλλοι εὗρον τὸν ἀντίπαλον, καὶ καθ' ἐκάστην οἱ Στρατιῶται μας κἄτι κάμνουσι». Μετ' ὀλίγον πεντήκοντα Στρατιῶται διευθύνονται πρὸς αὐτὸ τὸ γαλλικὸν στρατόπεδον διὰ νὰ ἴδωσιν, ὡς ἔλεγον «ὁποῖον εἶδος ἀνθρώπων ἦσαν αὐτοὶ οἱ Γάλλοι». Δύο ἀδελφοὶ τοῦ Πέτρου Βουζύκη ἐφθασαν σχεδὸν εἰς τὰ ἐχθρικά χαρακώματα· 17 γάλλοι ἵππεῖς ὀρμῶσι κατ' αὐτῶν, οἱ δὲ δύο Στρατιῶται προσποιήθεντες φυγὴν, στρέφονται διὰ ταχυτάτου ελιγμοῦ καὶ φονεύουσι δύο καὶ αἰχμαλωτίζουν ἰσαριθμούς. Τὴν ἐπιούσαν οἱ Στρατιῶται στήσαντες ἐνέδραν φονεύουσι ἐννέα καὶ αἰχμαλωτίζουν τριάκοντα· τότε εἰς τῶν υἱῶν τοῦ Πέτρου Βουζύκη διώκων τοὺς ἐχθρούς, δὲν ἠδυνήθη νὰ σταματήσῃ τὸν ἵππον του, ὅστις πηδήσας εἰς τὰ ἐχθρικά χαρακώματα συνελήφθη μετὰ τοῦ ἵππέως. Ὁ προνοητής ἐπρότεινε τὴν ἀνταλλαγὴν τοῦ νεαροῦ Στρατιώτου πρὸς πλειότερους Γάλλους· εἰκάζεται ὁμως ὅτι ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν ἐξωργισμένων ἐχθρῶν.

Ἐκ Βεζέβενε οἱ Στρατιῶται ἦλθον εἰς τὸ Casuel, καὶ ἐντεῦθεν διατρέχοντες τὰ πέριξ αἰχμαλωτίζουν καὶ φονεύουσι γάλλους. 22 ἵππεῖς ἔχοντες ὀδηγὸν Λομβαρδὸν τοξότην προσβάλλουσι τὸ φρούριον Βιλανόβα, φρουρούμενον ὑπὸ 12 Γάλλων, οἵτινες ἀμέσως παρεδόθησαν ἐπὶ τῇ ὑποσχέ-

¹⁾ Lamansky, Secrets d' état de Venise, σελ 292 — 300.

σει ἀσφαλείας ζωῆς. Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἕτεροι Στρατιῶται καταλαμβάνουσι τὰ φρούρια Τσεράνο καὶ Τράκανο. Ἐν τοῖς φρουρίοις τούτοις ἐστρατωνίσθησαν 200 Στρατιῶται, οἱ δὲ ὑπόλοιποι ἔρχονται μέχρις αὐτῶν τῶν πυλῶν τῆς Νοβάρας, οὐδένα συναντήσαντες ἐχθρόν. Οἱ ἐν τοῖς δύο φρουρίοις ἐξέλθόντες προσβάλλουσι τὸ στρατόπεδον τοῦ δουκὸς καὶ φονεύουσι καὶ αἰχμαλωτίζουν 25. Ἐνταῦθα ἐφρευθή η ἡ πρώτη Στρατιῶτης, τοῦ ὁποῦο ὁ ἵππος ἐπιστρέφει εἰς τὸ στρατόπεδον, *perochè questo costume hanno i loro cavalli*. Οἱ ἐν Νοβάρᾳ δὲν τολμῶσι νὰ ἐξέλθωσι πλέον. Μίαν ἡμέραν Στρατιῶται ἰδόντες 40 πεζοὺς ἐν ἐνέδρᾳ, ὄρμῳσι κατ' αὐτῶν καὶ τοὺς συλλαμβάνουσιν ἅπαντας *senza snudar spada*.

Ἐν τούτοις οἱ ἐν Νοβάρᾳ δὲν ἐπολιοροῦντο μόνον, ἀλλὰ μὴ δυνάμενοι νὰ ἐξέλθωσι καὶ ἐνωθῶσι πρὸς τὸ εἰς τὰ Ἀπεννίνα βάλινον βασιλικὸν στρατόπεδον ἐξέθετον εἰς κίνδυνον οὐ μόνον ἑαυτούς, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν βασιλέα. Εἰς μάτην ὁ Κάρολος προσεκάλει τὸν δούκα τῆς Αὐρηλίας νὰ ἐξέλθῃ καὶ μεταβῆ εἰς ἐνωσίν του ἐν Πλακεντία· ἐπιστολὴ αὐτοῦ τοῦ δουκὸς συλληφθεῖσα καὶ δημοσιευομένη ὑπὸ τοῦ Σανούτου εἰκονίζει καλλίστα τὴν θέσιν τῶν ἐν Νοβάρᾳ: «Χριστιανικώτατε βασιλεῦ, μὲ δικτάσεις νὰ ἔλθω μετὰ τοῦ στρατοῦ καὶ ἐνωθῶμεν ἐν Πλακεντία· σὲ διαβεβαίω ὅμως ὅτι ἐν τῷ στρατοπέδῳ τοῦ δουκὸς τοῦ Μιλάνου εὐρίσκονται κάποιοι ἄνθρωποι, ὑπ' αὐτῶν ὀνομαζόμενοι Στρατιῶται, ἄγνωστος ὅμως ἂν εἴη Τούρκοι ἢ διάβολοι, διότι τόσα κακὰ μᾶς ἔκαμαν ὥστε ἀδυνατοῦμεν νὰ ἐξέλθωμεν ἀπὸ τὴν Νοβάραν. Μᾶς φονεύουσι καὶ φέρουσι τὰς κεφαλὰς ἐπὶ τῶν λογχῶν των, καθ' ἑκάστην δὲ ἐπιτρέχουσι μέχρι τῶν πυλῶν τῆς πόλεως, ὡς ἡμεῖς πρότερον ἐδῆρῶμεν μέχρι τοῦ Βεζέβενε· ὥστε εἴη ἀδύνατον νὰ ἔλθωμεν, διότι οἱ ἡμέτεροι στρατιῶται φοβοῦνται καὶ δὲν θέλουσι νὰ ἐξέλθωσι· τῇ ἀληθείᾳ δὲ ἐὰν ἐξέλθωμεν θὰ τραπῶμεν καὶ φονευθῶμεν ὅλοι».

Ἐνῶ τοιαῦτα συνέβαινον πρὸ τῆς Νοβάρας, ἕτερα σημαντικώτερα διεδραματίζοντο ἐπὶ τῶν Ἀπεννίνων. Ὁ Κάρολος Ἡ' ἐγκαίρως ἰδεασθεὶς τὸν κατ' αὐτοῦ συνασπισμὸν, ἀφῆκε τὴν Νεάπολιν, καὶ σπεύδων νὰ διέλθῃ τὰ Ἀπεννίνα πρὸ τῆς συγκεντρώσεως τῶν συμμάχων, ἐκ Λούκας διηυθύνθη πρὸς τὴν κλεισοῦραν τοῦ Ποντρεμόλη, ἣν ὁ Κομμίνης ἐθεώρει ὡς τὴν μᾶλλον ἐπικίνδυνον διέξοδον. Εὐτυχῶς τὸ ἐν Ποντρεμόλη φρούριον φυλαττόμενον ὑπὸ 400 πεζῶν ἀμαχητεὶ παρεδόθη. Οὕτως ὁ βασιλικὸς στρατός διηρημένος εἰς τρία μεγάλα σώματα ἔφθασεν εἰς τὴν ὄρεινὴν κώμην Τάππικον. Ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ διοικουμένη ὑπὸ τοῦ στρατάρχου Ζιέ διέκρινεν ἤδη τοὺς συμμάχους, οἵτινες συμποσοῦμενοι εἰς 20 χιλιάδας πεζοὺς καὶ 10 χιλιάδας ἰππέων

ἐστρατοπέδουν εἰς τὰς πεδιάδας τῆς Πάρμας μεταξύ Γερόλας καὶ Φορνόβου. Ἐν τῷ ἀριθμῷ τῶν ἰππέων συμπεριλαμβάνονται καὶ οἱ ὑπὸ τὸν Πέτρον Δουδὸν ἐπτακόσιοι Στρατιῶται, ἕτεροι διακόσιοι ὑπὸ τὸν ἀρχιστράτηγον δούκα τῆς Μαντούης, ἑκατὸν ὑπὸ Ἰωάννην τὸν Ἑλληνα (Παλιολόγον), καὶ 35 ὑπὸ τοὺς Ταλιάν Κάρπην καὶ Ἀνίβαν τὸν Βεντιβόλιον. Ἄπαντας τούτους ἀποκαλεῖ ὁ Βενέδικτος «*Graecos milites levius armatos*», προσθέτων ὅτι πλὴν τούτων παρῆσαν καὶ 365 κατάφρακτοι ἰππεῖς ὑπὸ Φίλιππον τὸν Μακεδόνα⁴⁾.

Τῇ 1 Ἰουλίῳ σώμα τῆς γαλλικῆς ἐμπροσθοφυλακῆς ἐκ δισχιλίων πεζῶν ἐπειράθη νὰ καταλάβῃ τὴν ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ Τάρου παραρροομένην κώμην Φορνόβον, ἀλλ' ἑξακόσιοι Στρατιῶται ὄρησαντες ἔτριψαν τοὺς εἰς φυγὴν, αἰχμαλωτίσαντες δώδεκα καὶ φονεύσαντες 30, ὧν τὰς κεφαλὰς ἔφερον εἰς τοὺς ἀρχηγούς. Ἐν τοῖς αἰχμαλώτοις ἦν καὶ Ἑλβετός σωματάρχης ἐξαγοράσας ἑαυτὸν διὰ πεντακόσιων δουκάτων, τὰ ὅποια μεθ' ἑαυτοῦ ἔφερε καὶ τεσσαρῶν δακτυλίων. Ἐτερος σημαντικὸς Γάλλος αἰχμάλωτος ὄρισας ὁ ἴδιος τὰ λύτρα εἰς χίλια δουκάτα, ἐμέτρησε ταῦτα εἰς τοὺς Στρατιώτας. Μετ' ὀλίγον οἱ αὐτοὶ Στρατιῶται ἐφορμήσαντες κατὰ τῶν ἐν τῷ ὑπερκειμένῳ ὄρει Γάλλων ἐπανήλθον φέροντες πολλὰς κεφαλὰς καὶ πλουσιωτάτην λείαν

Ἐκ τῶν νικῶν τούτων, γράφει ὁ Σανούτος, κατεπλούτησαν, διότι οἱ φονευθέντες καὶ αἰχμαλωτισθέντες ἔφερον μεθ' ἑαυτῶν πολλὰ χρήματα καὶ πολυτίμους δακτυλίους, ὧν ἕκαστος ἤξιζεν εἴκοσι πέντε δουκάτα. Ἐπαρουσίασαν τὰς κεφαλὰς εἰς τὸν προνοητὴν, φιλοῦντες τὴν χειρὰ του *ala Greca*, καὶ λαμβάνοντες ἐφ' ἑκάστης τὸ ὠρισμένον δουκάτον. Εἰς τὸν αὐτὸν ἀρχηγὸν ἐπαρουσιάσθησαν καὶ πάντες οἱ δακτύλιοι, οἵτινες ζυγισθέντες ἐξετιμήθησαν πλέον τῶν 1500 δουκάτων. Πάντες συνεχάρησαν διὰ τῆς χειρὸς τοῦ Στρατιώτας κραυγάζοντες ἐν χαρᾷ: Ζήτω ὁ ἅγιος Μάρκος! Ὁ πρῶτος Στρατιῶτης ὁ παρουσιάσας ἐχθρικὴν κεφαλὴν εἰς τὸν ἀρχιστράτηγον ἀνημέρηθη διὰ δέκα δουκάτων, καὶ ἀσπασμοῦ ἐν μέσῳ τῷ στόματι, ὅπερ οἱ στρατιῶται θεωροῦσιν ὡς τὸν ὑπατον βαθμὸν τῆς ἐκτιμήσεως.» Οἱ θρίαμβοι οὗτοι ἐωρτάσθησαν ὡς μεγάλη νίκη· ἐν τούτοις οἱ Στρατιῶται διεκήρυξαν ὅτι οἱ Γάλλοι ἦσαν ἄνδρες οἱ (*valentuomini*).

Μετὰ τοῦ Καρόλου συνεξέστράτευε καὶ ὁ περιώνυμος Λομβαρδὸς ἀρχηγὸς Ἰωάννης Τριβούλτσης, γινώσκων καλλίστα τὴν χώραν καὶ τοὺς πολεμιστάς της. Εὐρισκόμενος ἐν τῇ ἐμπροσθοφυλακῇ τοσοῦτο κατεπλάγη ἐκ τῶν ἄλλεπαλλήλων καὶ φοβερῶν τού-

⁴⁾ Sanuto, la spedizione di Carlo VIII in Italia, Venezia 1883, σ. 447-48. Benedicti, de rebus Caroli, σελ. 1592, ἐκδ. Eccard.

των ἐπιθέσεων, ὥστε ἤρχισε νὰ σκέπτηται σπουδαίως περὶ τοῦ ἀπρονοήτου τούτου κινδύνου. Ἀποσυρθεὶς ἐν τῇ ἐσχρατιᾷ τοῦ ὄρους ἀνέμεινεν ἐκεῖ τρεῖς ἡμέρας τὸν ὀπισθεν βραδέως μετὰ τοῦ πυροβολικοῦ ἐρχόμενον βασιλέα. «Ἐὰν τότε, λέγει ὁ καρδινάλιος Βέμβος, ὁ μαρκήσιος τῆς Μαντούης τὸν προσέβαλλον, ὁ Τριβούλτσης δὲν θὰ ἠδύνατο ν' ἀντιστῆ· τούτου δὲ συλληφθέντος, ἀκόπως θὰ ἐνικᾶτο καὶ ὁ ἐπίλοιπος τοῦ βασιλείως στρατός». Ὁ βασιλεὺς στρατοπεδεύσας ἐν Βάρσῃ, κατὰ συμβουλήν πιθανῶς τοῦ Τριβούλτση ἐζήτησε δι' ἀπεσταλμένου τὴν ἐλευθέραν διάβασιν. Οἱ Στρατιῶται ἐκ νέου ὀρηκσαντες ἔφθασαν μέχρι τῶν βασιλικῶν σκευῶν, καὶ λαβόντες λάφυρα καὶ κεφαλὰς ἐπέστρεψαν ἀνενόχλητοι.

Τῇ 5 Ἰουλίου ἀπόσπασμα Γάλλων ὄρμησεν ἀπὸ τοῦ ὄρους *cosi disperati* πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Τάρου· ἀλλ' οἱ Στρατιῶται μετὰ τῶν Ἰταλῶν ἐλαφρῶν ἰππέων ἀπέκρουσαν αὐτούς. Εἰς Στρατιῶτης ἀπεκεφάλισε σημαντικὸν Γάλλον, 24 δὲ ὀρηκσαντες κατὰ ὄγδοήκοντα ἐφύευσαν τοὺς δέκα, καὶ διεσκόρπισαν τοὺς λοιπούς.

Τῇ 6 Ἰουλίου ὁ Κάρολος μὴ τυχὼν τὴν αἰτηθεῖσαν ἐλευθέραν διάβασιν ἀπεφάσισε νὰ ἐκβιάσῃ ταύτην διὰ τῶν ὄπλων. Ὁ Κομμίνης θεωρῶν τὴν θέσιν ὡς λίαν ἐπικίνδυνον, ἀποδίδει τὴν σωτηρίαν εἰς ἀληθῆ ἀποτύφλωσιν τῶν συμμάχων· καὶ τῶντι συνέβησαν πράγματα δυσεξήγητα, ἐφ' ὧν σιωπᾷ μὲν ὁ τοσοῦτο λεπτολόγος Σκνῶτος, οὐχὶ ὅμως καὶ δέπησημος τῆς Ἐνετίης ἱστοριογράφος ὁ καρδινάλιος Βέμβος, ὁμολογῶν ὅτι οὔτε ὁμόνοια ἐπεκράτει, οὔτε πάντες οἱ σύμμαχοι ἐπεθύμουν τὴν καταστροφὴν τῶν Γάλλων καὶ τὴν ἀνάδειξιν τῆς ἐπικινδύνου τῇ Ἰταλίᾳ Δημοκρατίας. Τῇ ἄνω ἡμέρᾳ οἱ δύο στρατοὶ ἐπὶ τέλους συνεπλάκησαν, καὶ οἱ Γάλλοι φονεύσαντες 3500 συμμάχους καὶ ἀπολέσαντες 300 κατώρθωσαν ὅ,τι ἐπέζητουν, τὴν ἐκβίασιν τῆς διαβάσεως. Ἐπὶ τῇ νίκῃ ταύτῃ τοῦ βασιλείως εὐθύνονται καὶ οἱ ἡμέτεροι Στρατιῶται, πλείοτερον ὅμως τούτων αὐτοὶ οἱ Ἰταλοὶ ἀρχηγοὶ καὶ τὸ ἐλαφρόν των ἰππικόν. Ἀμα ἤρχισεν ἡ μάχη, οἱ Ἰταλοὶ ψιλοὶ ἰππεῖς καὶ οἱ Στρατιῶται διετάχθησαν νὰ διαβῶσι τὸν ποταμὸν Τάρον καὶ διὰ τοῦ ἀριστεροῦ κλίτους τοῦ ὄρους ἐπιπέσωσι κατὰ τῶν πλευρῶν τοῦ δευτέρου σώματος καὶ τῆς ὀπισθοφυλακῆς. Πρῶτοι δὲ οἱ Ἰταλοὶ, ὡς λέγει ὁ Βέμβος, διακρίναντες τὴν βασιλικὴν ἀποσκευὴν ἐλησμόνησαν τὴν δοθεῖσαν αὐτοῖς διαταγὴν καὶ ὄρμησεν εἰς λαφυραγωγίαν. Οἱ Στρατιῶται τούτους μιμηθέντες ἔπραξαν τὸ αὐτό, καὶ μόνοι οἱ ἀρχηγοὶ των πιστῶς ἐκπληρώσαντες τὸ καθήκον ἐπραξαν ἔργα ἀντάξια τῆς Στρατιωτικῆς φήμης. Ὁ αὐτόπτης Κομμίνης γράφει ὅτι εἰς μόνην τὴν περὶ τὰ λάφυρα ἀπκτχόλησιν τοῦ ἐχθρικοῦ ἰππικοῦ ὤφειλον οἱ

Γάλλοι τὴν σωτηρίαν. «Ἐὰν οἱ 5000 ἐλαφροὶ οὔτοι ἰππεῖς ὄρμων καθ' ἡμῶν μὲ τὴν σπάθην εἰς τὴν χεῖρα, θὰ κατεστρεφόμεθα παντελῶς, ἀλλ' ὁ θεὸς μᾶς ἐβοήθησε!»

Λεηλατήσαντες οἱ Στρατιῶται τὴν βασιλικὴν ἀποσκευὴν ἔλαβον ἀναρίθμητα πράγματα μεγάλης ἀξίας· ἐν τούτοις μνημονεύονται ἡ περικεφαλαία, καὶ ἡ σπάθη τοῦ βασιλέως, εἰς πολῦτιμος σταυρός, ποτήριον καὶ ἄλλα ἱερὰ σκευὴ τῆς βασιλικῆς καπέλλας. Ὁ Γάσος ἀναφέρει καὶ τὰ στέμματα τῶν βασιλέων τῆς Νεαπόλεως (*le coronne di Ferranto*). Ἄλλη πολῦτιμος λεία ἀποτελουμένη ἐξ ὄγδοήκοντα φορτίων ἐστάλη εἰς Κρέμαν ὑπὸ φρουρᾶν ἑκατὸν Στρατιωτῶν. Τὸ Συμβούλιον τῶν Δέκα δυσαρεστηθὲν ἐπὶ τῇ τελευταίᾳ διαγωγῇ των διέταξε τὴν κατάσχεσιν τῶν ἐν Κρέμα φορτίων, ἄδηλον ὅμως ἂν ἐξεπλήρωσε καὶ τὴν ἀπειλήν του, διότι ἀμέσως μετὰ τὴν ἐν Τάρῳ μάχην οἱ Στρατιῶται σταλέντες μόνοι κατόπιν τῶν Γάλλων σπουδαίως ἠνώχλησαν τὴν ὀπισθοφυλακὴν των, φονεύσαντες ἀκετούς ὧν τὰς κεφαλὰς ἐπαρουσίασαν εἰς τὸν ἀρχιστράτηγον ὁ ἱστορικὸς τῆς μάχης ταύτης Ἀλέξανδρος ὁ Βενέδικτος, ¹⁾ ἀποκαλῶν τοὺς ἡμετέρους πολεμιστὰς *Stratiotae Victores*, λέγει ὅτι ἡ ὑπὸ τούτων ληφθεῖσα λεία ὑπολογίσθη εἰς 200,000 χρυσῶν νομισμάτων, «*inter socios Graecos divisa*».

Ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ ἐνεκαίνισαν τὸ πολεμικόν των στάδιον δύο ὁμηλικεῖς πολεμισταὶ, οἵτινες δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς οἱ τελευταῖοι ἀντιπρόσωποι τοῦ γαλλικοῦ καὶ ἑλληνικοῦ τιμαριωτισμοῦ, καὶ οἱ πρῶτοι τύποι τῆς ἀναγεννωμένης τακτικῆς ἐπιστήμης, ὁ Βαγιάρδος ὁ ἐπιλεγόμενος Ἄσπιλος ἰππότης, καὶ ὁ Ἀκαρνὰν κόμης Μερκούριος Μπούας, ὁ εἰς τὸν Πύρρον ἀνάγων τὸ γένος καὶ ὑπὸ τὴν σημαίαν τοῦ βασιλέως τῶν Ἡπειρωτῶν μαχόμενος. Δύο πιστοὶ ὑπηρεταὶ καὶ τυφλοὶ θυμασταὶ τοῦ λεγομένου ὑπὸ μὲν τῶν Ἑλλήνων κλεφτοπολέμου, ὑπὸ δὲ ἂν τότε Γάλλων *la guerre folle*, συνέγραψαν τὰ κατορθώματα τῶν αὐθεντῶν των, ὁ μὲν ἀνώνυμος *loyal serviteur* ἐν πεζῷ ἰδιώματι, ὁ δὲ Στρατιῶτης Ἰωάννης Κορωνάιος εἰς στίχους· καὶ ἐν μὲν τῷ ἑλληνικῷ ποιήματι παρέρχεται ἀμνημόνευτος ὁ Bayard, ἐν τῇ γαλλικῇ ὅμως ἱστορίᾳ συνεχῶς ἀναφέρεται *le seigneur Mercure*, ἐν μὲν Φορνόβῳ ἀντίπαλος τοῦ γάλλου ἰππότου, ὕστερον ὅμως σύμμαχος, διότι ἀμφότεροι μάχονται ἐν Παδοῦνῃ ὑπὲρ τοῦ αὐτοκράτορος Μαξιμιλιανοῦ. Ὁ Βαγιάρδος, ὅστις εἶδε τὴν σκηνὴν τοῦ βασιλέως του διαρπαζομένην ὑπὸ τῶν Στρατιωτῶν, συμμορφοῦται ὕστερον πρὸς τὰς ἐξεις καὶ τὰ νόμιμα τούτων καὶ *more Stratiotarum vivens*, συζῆ

1) Διάσημος ἱατρός των ἐνετικῶν στρατευμάτων καὶ χρονολόγος τῆς ἐν Τάρῳ μάχης.

μετ' Ἀλβανῶν, διοργανίζει ἐπιτυχῆς ἐνέδρας καὶ ἐπιβάλλει εἰς τοὺς αἰχμαλώτους του βαρέα λύτρα, παρὰ τὰς αὐστηρὰς διατάξεις τῶν βασιλέων του περὶ ἐξαγορᾶς αἰχμαλώτων. Ἡ μεταξὺ τῶν δύο πολεμιστῶν διαφορὰ συνίσταται εἰς τὸ ὅτι ὁ μὲν Βαγιάρδος ἔχει πατρίδα καὶ βασιλεία, ὁ δὲ Μπούκς ἀμφοτέρων στερούμενος μάχεται ὑπὲρ ξένων ἡγεμόνων καὶ ξένης γῆς. Φανταζόμενος ὅτι ἂν ἡ τύχη τὸν ἠδίκησεν, ἡ ἱστορία δικαιοτέρα τῆς τυφλῆς θεᾶς, θ' ἀνακηρύξῃ τὰ κατορθώματά του, δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψει ὅτι ἦτο μισοφόρος, δηλαδὴ λεμόνιον ἀπορριπτόμενον μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ ζυμοῦ, καὶ ὅτι πρὸς τοὺς ξένους εἶνε ἄδικος καὶ αὐτὴ ἡ ἱστορία. Αὐτὸς ὁ loyal serviteur λεπτομερέστατα ἐξιστορῶν τὰ ἐν τῇ πολιορκίᾳ τῆς Γενούης κατορθώματα τοῦ Βαγιάρδου, οὔτε κ' ἐν μνημονεῦει καὶ τὸν ὑπὲρ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας μαχόμενον Μερκούριον μετὰ δύο χιλιάδων Στρατιωτῶν. Ἄλλ' ὅτι παρέλειψεν ὁ βιογράφος τοῦ γάλλου ἱππότη, ἀνεπλήρωσεν ἕτερος αὐτόπτης, ὁ *maréchal de Fleurange* σημειῶν ἐν τοῖς πολεμισταῖς καὶ *le seigneur Mercure, capitaine grec avecques deux mille Albanays*, καὶ ἰδίᾳ ὁ χρονογράφος τοῦ Λουδοβίκου ΙΒ', Ἰωάννης D' Authon, Ἑλλάσων μοναχός, πολλὰ καὶ περιεργὰ ἀπομνημονεύσας περὶ τῶν ἐν Γενούῃ πολέμων τοῦ Ἀκαρνανός Στρατιώτου.

Ὁ Σανούτος, μὴ θέλων νὰ φανερώσῃ τοὺς ἀληθεῖς αἰτίους τῆς ἐν Φορνόβῳ ἀποτυχίας, σημειοῖ ὅτι μόνη ἡ εἰς τὰ λάφυρα ῥοπή τῶν Στρατιωτῶν ἦτο ἡ ἀφορμὴ τῆς πωτηρίας τῶν Γάλλων. Καὶ ὁ Τάσσος δὲ ψάλλων τὴν αὐτὴν μάχην λέγει ὅτι μόνα τὰ λάφυρα ἐγένοντο ἡ ἀφορμὴ τοῦ νὰ διαφύγῃ ἡ νίκη ἐκ τῆς χειρὸς τῶν Ἑλλήνων.

Ma sin da prima la ritenne e torse
il leggier Greco alle rapine intento,
che dalla pugna a depreder trascosse
del tesoro del re l'oro e l'argento
le corone di r'errando . . .

Εἶδομεν ὅτι ὁ καρδινάλιος Βέμβος, παραβλέπων τὰς πατριωτικὰς ταύτας μικροφιλοτιμίας, θεωρεῖ τοὺς Στρατιώτας οὐχὶ πρωτουργούς, ἀλλ' ἀπλοῦς μιμητὰς τῆς λαφυραγωγίας· ὁ αὐτὸς ἱστορικός σημειοῖ, ὅτι οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Στρατιωτῶν δὲν ἐμμίθησαν τοὺς ἄλλους, ἀλλ' εὐσυνειδήτως ἐξετέλεσαν τὸ καθήκον των. Οἱ ἀρχηγοὶ οὗτοι ἦσαν ὁ Ζακύνθιος Δημήτριος Λάσκαρις, οἱ Πελοποννήσιοι Ἰωάννης καὶ Θεόδωρος Παλαιολόγοι, ὁ Μακεδὼν Φίλιππος, ὁ Ναυπλιεὺς Βουζύκης, καὶ ὁ Μερκούριος Μπούκς· οὗτος πολὺ διαπρέψας καὶ ὕστερον περιφρονεῖ τὰ χεῖρα καὶ τὰ λάφυρα, καὶ μάχεται μόνον καὶ μόνον διὰ ν' ἀκουσθῇ εἰς τὸν κόσμον, ὡς ὁ ἀρματωλὸς διὰ νὰ τοῦ βγάλουν τραγοῦδι· ἰδοὺ τί ἔλεγε πρὸς τὸν δούκα τοῦ Μιλάνου·

Γίνωσκε, ὁ πλανήτης μου νὰ στέκω 'ς ἀμείλιαν
οὐδὸλος δὲν μοῦ ἔδωκε, μὰ νὰ ὀρίξω Στρατεῖαν,
νὰ κάμω ἔργα θαυμαστά, 'ς τὸν κόσμον 'πινεμένα,
κ' εἰς τοὺς μεταγενέστερους νὰ εὐρεθοῦν γραμμένα.

Συλλαβὼν αἰχμαλώτων ἐν Φορνόβῳ τὸν δούκα Ματθαῖον de Bourbon τὸν ἐπιλεγόμενον *le Bâtard* χαρίζει τοῦτον ἄνευ λύτρων εἰς τὸν μαρκήσιον τῆς Μαντούης· ὁ Σανούτος ὅμως γράφει ὅτι αὐτὸς ὁ μαρκήσιος ἠχμαλώτισεν τὸν αὐτῷ δωρηθέντα· ὁ δὲ Τάσσος καὶ ἄλλο τοῦ Μερκούριου κητόρθωμα ἀποδίδει εἰς τὸν ὑμνούμενον ἀρχιστρατήγον, τὴν καταδίωξιν τοῦ βασιλέως Καρόλου.

incontra Carlo e 'l suo drappel gagliardo
che dirò prima, o poscia? a morte ei pose
trafitto da sua spada il Gran Bastardo.

Ὁ Στιχουργὸς ὅμως Στρατιώτης, ὁ οὐδὸλος ἀμιλλώμενος τῷ Τάσσῳ τὴν φαντασίαν, ἄλλως ἐξιστορεῖ τὰ κατορθώματα ταῦτα τοῦ αὐθέντου του, ὡν πιθανῶς καὶ διετέλεσε μάρτυς αὐτόπτης·

Κ' ἦτον ἀλόγων βρουχισμὸς καὶ κτύπος τῶν ἀρμάτων,
κι' ὄχλος πολὺς καὶ ταραχὴ εἰς ὄλον τὸ φουσατόν·
κι' ὁ κόντος ὁ Μερκούριος, θέλω σοὶ ἀποδείξει,
τὸν ῥήγαν πάντα 'ξέτρεχε ἐκ τ' ἄλογον νὰ ῥίξῃ ¹⁾,
κ' ἐκεῖ τὸν ῥήγαν εὗρηκε μὲ δίστομον μαχαίρη,
'ς τὸ πρόσωπον τὸν ἐλάβωσε μὲ τὸ δεξιὸν τοῦ χεῖρι·
κ' ἕνα του καπετάνιον μὲ τὰ ἴδια του χέρια
προεῦρον ²⁾ μπήκε κ' ἐπίασε μὲς' ἀπὸ τὰ μαχαίρι,
κ' ἦτον ὁ δούκας ντὲ Μπουρμπόν, τὸν λέγαν Γράν Βα-
[στάρδον,

κι' ὁ κόντος τὸν ἐσχάθωσε μαζί μὲ τὸν στεντάρδον,
καὶ ὁ μαρκήσιος Μάντουας τὸν ζήτησε τοῦ κόντου,
γιατὶ τοῦ ἦτον γενεὰ κι' εἶχε τὸν ἐδικόν του·
κι' ὁ κόντος τὸν ἐχάρισε δι' ὄνομα μαρκήσι.

Οἱ ἄλλοι πόλεμοι τῶν Στρατιωτῶν ἐν τῇ Δυτικῇ Εὐρώπῃ μέχρι τῶν μέσων τῆς ἐπομένης ἑκατονταετηρίδος δὲν ἐνδιαφέρουσιν εἰς τὸ ἡμέτερον θέμα, πρὸς ὃ στενωῶς συνδέονται οἱ ἐν Νοβάρᾳ πολιορκούμενοι Γάλλοι.

Τὴν ἐπιούσαν τῆς ἐν Φορνόβῳ μάχης (7 Ἰουλίου) δώδεκα Στρατιώται στήσαντες ἐνέδραν πρὸ τῶν πυλῶν τῆς Νοβάρᾳς ἐφόρευσαν ἐννέα Γάλλους καὶ ἀπήγαγον ἐξ ἵππων· οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ παρατηρήσαντες τὸ ὀλιγάριθμον τῶν ἐνεδρευτῶν ἐξέργονταν κατ' αὐτῶν, ἀλλ' οὗτοι καλέσαντες εἰς βοήθειαν τοὺς ἐταίρους ἐφορμῶσι κατὰ τῶν ἐχθρῶν, συνισταμένων εἰς 450 ἵππους καὶ πεζοῦς, καὶ τοὺς διώκουσι μέχρι τῶν πυλῶν, φονεύσαντες 15 καὶ αἰχμαλωτίσαντες 17 καὶ ἵππους 32. Τῇ 15 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ὁ προνοητὴς Κονταρίνης ἐπὶ κεφαλῆς τριακοσίων Στρατιωτῶν προχωρεῖ πρὸς τὸ φρούριον οἱ πλείστοι τούτων εἰσπηδήσαντες εἰς τὰ προάστεια ἐγμνωσαν καὶ κατηρήμωσαν αὐτὰ, χωρὶς νὰ τολμήσωσιν οἱ Γάλλοι νὰ τὰ ὑπερασπισθῶσιν ὁ προνοητὴς συγκεντρώσας καὶ

¹⁾ Ὡς γράφει ὁ Κωμῆνης, ὁ βασιλεὺς ἄφειλε τὴν ἀπὸ τῶν Στρατιωτῶν λυτρώσιν του εἰς τὴν ταχύτητα τῆς ἵππου του *la Savoye*.

²⁾ prisonnier, αἰχμαλώτων.

τούς ύπολοίπους Στρατιώτας διαιρεῖ εἰς τρία σώματα ἐν εἶδει πτέρυγος· ἅπαντες τρέχουσι ἀνευφημοῦντες τοὺς πάτρωνας τῆς Δημοκρατίας καὶ τῶν Στρατιωτῶν, Μάρκε! Ἄγιε Γεώργιε! Οἱ ἔχθροι κατετροπώθησαν, πολλοὶ δὲ ἰππεῖς ἐφονεύθησαν καὶ συνελήφθησαν· « ἡ νίκη αὕτη, γράφει ἢ παρὰ Σανούτῳ ἔκθεσις, ἐκερδήθη ἄνευ οὐδεμιᾶς βοήθειας πεζῶν, πᾶσα δὲ ἡ τιμὴ ἀνήκει εἰς τοὺς Στρατιώτας, i quali venivano adorati in tutto il campo.» Ὁ δούξ τοῦ Μιλάνου γράφει πρὸς τὴν ἐνετικὴν Γερουσίαν (17 Ἰουλίου 1495) μυρίας εὐχαριστίας ἐπὶ τῇ ἀποστολῇ τῶν Στρατιωτῶν, οἵτινες ἀποκλείσαντες τὸν ἐχθρὸν ἔσωσαν τὴν χώραν.

Ὁ ἀποκλεισμός τῶν ἐν Νοβάρᾳ Γάλλων καθίσταται ὀχληρότερος καὶ φονικώτερος διὰ τῆς συγκεντρώσεως καὶ τῶν ἐν Τάρῳ Στρατιωτῶν· ἐν τούτοις διέπρεψαν οἱ ὑπὸ Μερκούριον τὸν Μπούαν, φονεύσαντες καὶ αἰχμαλωτίσαντες, κατὰ τὸν Κορωνάιον, περὶ τοὺς ὀκτακοσίους· ἐν τοῖς αἰχμαλώτοις τούτοις ἦτο καὶ ὁ monseigneur Louis de Sansonaye.

Καὶ ὁ σινιὸρ Μερκούριος κόντρα τοῦ ἑς τὴν Νοβάρᾳ πολέμου ἐκατόρθωσεν ὅπου ἄσαν μιὰ τρομάρα·
κ' ἐκεῖ μπατάγιας ἴδθησαν καὶ φοβεροὶ πολέμοι,
κ' ἐπιγαλοῦσαν ἑ' ἄλογα ἄσαν τρέχουν οἱ ἀνέμοι.

ΙΘ'.

Ἡ ἐν Τάρῳ μάχη θεωρεῖται ὡς τὸ τέλος τοῦ λεγομένου μεσαιῶνος καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς νεωτέρας ἱστορικῆς περιόδου, ἥτις ἐν τῇ ἐπιστήμῃ φέρει καὶ τὸ ὄνομα Ἀναγέννησις. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ἀκριβῶς ἱστορικοῦ σημείου ἄρχεται καὶ ἡ ἀναγέννησις τῆς τακτικῆς ἐπιστήμης, ἥτις εἶνε ἔργον τῶν Ἑλλήνων πολεμιστῶν, ὡς ἐκείνη τῶν ἡμετέρων λογίων.

Ὁ κόμης Rabutin de Bussy, ἀρχηγὸς τοῦ ἐλαφροῦ ἰππικοῦ Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ' (1654—1665) γράφει τὰ ἐξῆς· « τὸ ἐλαφρὸν ἰππικὸν ἐγνωρίσθη ἐν Γαλλίᾳ ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς εἰς Ἰταλίαν ἐκστρατείας Καρόλου τοῦ Η'. Τότε ὁ ἀλβανὸς ἄρχων Γεώργιος Καστριώτης προὔπανθήσας τὸν βασιλέα προσήνεγκεν αὐτῷ τετρακοσίους ἰππεῖς φέροντας λόγχας μακροτέρας τῶν ὑπὸ τῶν καταφράκτων Γάλλων κρατουμένων· οἱ Οὐγγροὶ ἐποίουν χρῆσιν τοῦ ὀπλισμοῦ τούτου μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς ἐνεστῶσης ἐκατονταετηρίδος. Οἱ ἰππεῖς οὗτοι ἐκαλοῦντο ὡς καὶ νῦν Στρατιῶται, τὸ δὲ ὄνομά των προέρχεται ἐκ τῆς στρατός, διότι ἡ κυριώτερα αὐτῶν λειτουργία συνίσταται εἰς τὴν ἐξερεύνησιν τῆς ὁδοῦ (ces cavaliers s'appelloient Stradiots, de Strada, c'est-à-dire chemin, parceque leur principal fonction étoit de battre l'estrade ce qui se dit encore)· διὰ τῆς ὑπὸ τούτων ἐπιθεωρήσεως τῆς ὁδοῦ ἐξασφαλίζεται ὁ στρατὸς ἀπὸ παντὸς ἀπρο-

όπτου κινδύνου. Ὁ Γεώργιος Καστριώτης ἐγκαταλιπὼν τὸν δούκα τῆς Μαντούης, φέροντα τότε τὸν τίτλον μαρκησίου, προσεκολλήθη εἰς τὸν βασιλέα, καὶ ζήτησας τὴν διοίκησιν τοῦ ἰππικοῦ, ἔλαβε καὶ ἠύξησε τοὺς ἰππεῖς εἰς χιλίους. Ὅταν ὁ δούξ τῆς Μαντούης ἐγκολπωθεὶς τὸν πάπαν Ἰούλιον καὶ τοὺς Ἐνετοὺς ἐγκατέλιπε τὸν βασιλέα, οἱ φύσει νεωτερισταὶ Γάλλοι μετωνόμασαν τὸ σῶμα τοῦτο *ελαφρὸν ἰππικὸν* » ⁴⁾.

Τὰ γραφόμενα ὑπὸ τοῦ λογιῶν στρατηγῶν περιέχουσι πολλὰς ἀνακριθείας, οὔσας φυσικὸν ἀποτελεσμα τῆς συγχύσεως τῶν παραδόσεων τῶν ὑπ' αὐτοῦ διοικουμένων τότε Στρατιωτῶν. Ὅταν ὁ Κάρολος Η' ἐξεστράτευσεν εἰς Ἰταλίαν ἦτο πάπας ὁ Ἀλέξανδρος ΣΤ' καὶ οὐχὶ ὁ μετὰ ὀκτὼ ἔτη παπεύσας Ἰούλιος Β', ὁ δὲ μαρκήσιος τῆς Μαντούης ἦτο οὐχὶ φίλος ἀλλ' ἐχθρὸς τοῦ βασιλέως, διότι ἦτο ἀρχιστράτηγος τῶν ἐν Τάρῳ κατὰ τῶν Γάλλων πολεμησάντων συμμάχων, ἀλλ' οὔτε ὁ Γεώργιος Καστριώτης ἐζῆ, ἀποθανὼν τὸ 1468, οὔτε αὐτὸς ὁ μονογενὴς υἱὸς τούτου Ἰωάννης, ἀποβιώσας τὸ 1485 ἐν Νεαπόλει ὡς δούξ τοῦ ἐν Γαλαντίνα ἁγίου Πέτρου καὶ μαρκησίου τοῦ Σπολέτου. Ἐν τοῖς ἐξῆς θὰ ἴδωμεν τίς ὁ μετὰ τοῦ δουκὸς τῆς Μαντούης ὕστερον ὑπὲρ τῶν Γάλλων πολεμήσας Στρατιώτης, ὁ ἀρχηγὸς καὶ διοργανωτὴς τοῦ ἐλαφροῦ ἰππικοῦ, καὶ ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας σταλεῖς εἰς βοήθειαν τοῦ πάπα Ἰουλίου· ἐν τούτοις ἢ παρὰ Bussy συγκεχυμένη Στρατιωτικὴ παράδοσις διασώζει ἀληθῆ ἱστορικὴν ἀνάμνησιν. Τῇ 14 Σεπτεμβρίου 1494, ἐνῶ ὁ Κάρολος Η' ἐστρατοπέδευεν ἐν Τουρίνω, ἦλθεν εἰς ἐπίσκεψίν του ὁ Κωνσταντῖνος Ἀριανίτης, γυναικᾶδελφος τοῦ Γεωργίου Καστριώτου ⁵⁾, μετὰ τριακοσίων ἰππέων. Εἶπομεν ἐν τοῖς πρόσθεν ὅτι ὁ Μακεδὼν οὗτος, διεκδικῶν κληρονομικὰ δικαιώματα ἐπὶ τῆς Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας καὶ τιτλοφορούμενος δούξ τῆς Ἀχαΐας, συνεπιτρόπευε τότε μετὰ τῆς ἀσθενούσης ἀδελφῆς του χήρας μαρκησίας τοῦ Μομφερράτου τὸν ἀνήλικον ταύτης υἱὸν Βονιφάτιον, καὶ διοργάνειν ἀληθῆ κατὰ τῶν Τούρκων σταυροφορίαν, ἣν ἐκαταίωσεν ἡ μέχρις ἐγκλήματος ἐπέμβασις τῶν Ἐνετῶν· προηγουμένως ὁ δούξ τῆς Αὐρηλίας ἐλθὼν εἰς Καζάλ ἐπεσκέφθη τὴν ἐν λόγῳ μαρκησίαν, ἥτις ἐσυγγένευε πρὸς τὸν βασιλικὸν τῆς Γαλλίας οἶκον· καὶ ὁ βασιλεὺς δὲ Κάρολος ἐλθὼν εἰς Τουρίνον ἐδήλωσε τὴν ἐπιθυμίαν ἵνα ἐπισκεφθῇ τὴν ἐπὶ κάλλει πολυθρύλητον συγγενῆ· ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ ἐλθὼν ὁ Ἀριανίτης μετὰ τοῦ ἀνεψιοῦ του Βονιφάτιου προσεκάλεσε τὸν βασιλέα εἰς Καζάλ καὶ τῷ προσήνεγκεν εἰς ὑποτέλειαν τὴν αὐθεντεῖαν

⁴⁾ Traité de la cavalerie légère de France (ἐν Mémoires de messire Roger de Rabutin Bussy. Amsterdam, 1711, τόμ. 1, σελ. 378—379).

⁵⁾ Ἡ σύζυγος τοῦ Γεωργίου Καστριώτου ἦτο ἡ Ἀνδρονίκη Ἀριανίτου ἀδελφῆ τοῦ Κωνσταντίνου τούτου.

τοῦ Μομφερράτου· ὕστερον ὁ Κωνσταντῖνος ἐνωθεῖς μετὰ τοῦ δουκὸς τῆς Αὐρηλίας ἐπολέμησεν ἐν Νοβάρκ καὶ διέμεινε πιστὸς σύμμαχος τοῦ βασιλέως Λουδοβίκου ΙΒ'. Εἶνε πιθανόν ὅτι αὐτὸς ἐπρόσφερον εἰς τὸν Κάρολον, ἢ μᾶλλον ὕστερον εἰς τὸν Λουδοβίκον τοὺς ὑπὸ Bussy μνημονευομένους 400 Στρατιώτας· τοῦτο δὲ πως ὑποστηρίζεται καὶ ὑπὸ ἐπισήμων γαλλικῶν ἐγγράφων. Διάταγμα τοῦ Λουδοβίκου ΙΒ' ἐκδοθὲν ἐν Beauvais τῆ 30 Ἰουλίου 1499 ὀνομάζει τὸν κύριον de Fonttrailles γενικὸν ἀρχηγὸν τῶν ἐν τῇ βασιλικῇ ὑπηρεσίᾳ Ἀλβανῶν καὶ ἐλαφρῶν ἰππέων ¹⁾. Ὁ Brantôme γράφων ὅτι ἀληθῶς ὁ Fonttrailles ἐχρημάτισεν ὁ πρῶτος ἀρχηγὸς τῶν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς Γαλλίας Στρατιωτῶν, προσθέτει, « οὗτοι οἱ Στρατιῶται μᾶς ἐδίδαξαν τὸν διοργανισμὸν τοῦ ἐλαφροῦ ἰππικοῦ, τὸ ὅποιον πρότερον ἦκιστα ἐτιμᾶτο ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐστερεῖτο πάσης τάξεως » ²⁾.

Πρὶν ἐξιστορήσωμεν τὰς περιπετείας τῶν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς Γαλλίας Στρατιωτῶν ἀνάγκη νὰ εἰπωμεν ὀλίγα περὶ τοῦ τότε στρατιωτικοῦ διοργανισμοῦ τῆς Εὐρώπης ἐν παραβολῇ πρὸς τὸν τῶν βυζαντινῶν καὶ ἰδίᾳ τῶν Στρατιωτῶν.

Κ'

Μέχρι τῶν μέσων ἢ μᾶλλον μέχρι τοῦ τέλους τῆς ΙΣΤ' ἑκατονταετηρίδος ἡ Εὐρώπη οὔτε μονίμους στρατοὺς ἐγνώριζεν, οὔτε ἰδέαν εἶχε τῆς τακτικῆς ἐπιστήμης. Οἱ στρατοὶ ἀπετελοῦντο ἐκ νενομισμένου ἀριθμοῦ βαρέως ὀπλισμένων ἰππέων μετὰ τῶν δορυφόρων, τοὺς ὁποίους οἱ ὑποτελεῖς τιμαριῶχοι ὑπεχρεοῦντο νὰ προσφέρωσιν ἐν πάσῃ βασιλικῇ ἀνάγκῃ, ὁ δὲ πόλεμος ἦτο καθαρὰ μονομαχία ἰππέως πρὸς ἰππέα.

Παρὰ τὸν τιμαριωτικὸν τοῦτον στρατόν, ὅστις μετὰ τὸ πέρας τῆς ἐκστρατείας ἐπανήρχετο εἰς τὸ ἄροτρον καὶ τὰς ἄλλας βιωτικὰς τοῦ ἀνάγκας, κατὰ διαφόρους ἐποχὰς μυστηριωδῶς ἐπαρουσιάζοντο πλανώμενα στρατόπεδα τυχοδιωκτῶν, τὰ ὅποια ὡς σμήνη ἀκρίδων κατέτρωγον ὅ,τι ἡ φιλοπονία εἶχε παρασκευάσει. Τοιαύτην φοβερὰν μάλιστα εἶδε καὶ τὸ Βυζάντιον, τὴν μεγάλην Κομπανίαν τῶν Καταλάνων, τῶν ὁποίων τὰ μὲν ληστρικά κατορθώματα περιέγραψαν οἱ ἱστορικοὶ, τὸ δὲ ὄνομα παραμένει ἔτι παρὰ τῷ λαῷ εἰς στιγματισμὸν τοῦ ἀπανθρώπου κακούργου. Ἡ Γερμανία, ἡ Γαλλία καὶ ἰδίως ἡ Ἰταλία, λέγει διάσημος ἱστορικός, ἔγεμον τοιούτων νομᾶδων, τῶν ὁποίων ἡ πατρίς ἦτο τὸ τῆδε κλκείσε πλανώμενον στρατόπεδον, θεὸς ὁ ἄργυρος καὶ δικαίων τῶν ἢ σπάθη. Εἰς τῶν φοβερῶν τούτων τυχοδιω-

κτῶν, ὁ δούξ Γουαλιτέρης, ἀπόγονος τῶν δουκῶν τοῦ Σπολέτου, εἶχε χαράξει ἐπὶ τῆς πανοπλίας του τὴν βδελυρὴν ταύτην ἐπιγραφὴν: « Εἶμαι ὁ δούξ Γουαλιτέρης, ἀρχηγὸς τῆς μεγάλης Κομπανίας, ἐχθρὸς τοῦ Θεοῦ, τοῦ ἐλέους καὶ τῆς ἡσυχίας » Προτιμητὴ λεία τῶν ἀγρίων τούτων σιφῶν ἦτο ἡ ὠραία Ἰταλία. Γάλλοι, Ἀγγλοὶ, Γερμανοὶ, Πολωνοὶ, Βοεμοὶ καὶ Οὐγγροὶ, ὡσεὶ ὑπέικοντες εἰς μυστηριώδες σύνθημα, συκεντρώθησαν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ καὶ ἐδῆουν καὶ κατέστρεφον αὐτήν. Μεγάλοι τιμαριῶχοι δὲν ἡσχύνοντο νὰ κατατάσσωνται εἰς τὰς *μαοράδας* ταύτας, τὰς ὁποίας ἐξ ἀνάγκης ἐμίσθου πᾶσα πόλις καὶ πᾶς ἡγεμὼν. Ὁ διοργανισμὸς τῶν ἀναπολεῖ τοὺς ὑπὸ Ἀπουλαίου περιγραφομένους Ἑλληνας ληστὰς τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων, αἱ δὲ πράξεις τῶν ἀποδεικνύουσιν ὅτι ὁ χριστιανισμὸς δὲν εἶχεν ἔτι ἡμερώσει τὸ ἀνθρώπινον θηρίον.

Περὶ τὰ μέσα τῆς ΙΔ' ἑκατονταετηρίδος ἡ Ῥώμη προσεπάθησε ν' ἀπαλλαγῇ τῶν φοβερῶν τούτων συμμοριῶν, ῥίπτουσα αὐτὰς ἐν τῇ Ἀνατολῇ πρὸς νέαν κατὰ τοῦ Τούρκου σταυροφορίαν, διότι καὶ τῶν παλαιῶν Σταυροφοριῶν πρῶτιστος σκοπὸς ἦτο ἡ ἀπαλλαγὴ τῆς χριστιανικῆς Δύσεως ἀπὸ παρομοίων ἐπικινδύνων χριστιανῶν, καὶ δευτερευῶν ἡ λύτρωσις τοῦ τάφου τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ τῶν ἀπίστων.

« Αἱ συμμορίαὶ αὗται, γράφει ὁ Γρηγορόβιος, ἦσαν ἀληθῆ νομαδικὰ στρατιωτικὰ κράτη διωρηγῶσιν ἐν θαυμασίᾳ τάξει. Οἱ ἀρχηγοὶ σιδηρόφρακτοι ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι τοῦ πέλματος τῶν ποδῶν ἐπερικυκλῶντο ὑπὸ συμβουλίου τεσσάρων καπιτανέων ἀντιπροσωπεύοντων τοὺς ἰππεῖς καὶ ἰσαριθμῶν ἀντιπροσώπων τοῦ πεζικοῦ. Τὰ σπουδαῖα ζητήματα ὑπεβάλλοντο δημοκρατικῶ τῷ τρόπῳ εἰς συζήτησιν τοῦ παρλαμέντου ὄλων τῶν δεκαρχῶν, διότι αἱ συμμορίαὶ διετήρουν τὴν ἱεραρχίαν τῶν βαθμῶν, ἔχουσαι στρατηγούς, λοχαγούς καὶ λοχίας, διηρημένους εἰς σημαίας ἢ σώματα. Εἶχον νοταρίους, κριτὰς καὶ ταμίας πληρόντας τὴν λείαν καὶ τοὺς μισθοὺς καὶ διοικοῦντας τὰ οικονομικὰ τῆς ἐταιρίας. Στίφη ἀρπαγιστῶν μοναχῶν ἢ ἐταιριῶν ἑθελοστράτων συνώδευον τὰς συμμορίας, εἰς τὴν ἐμφάνισιν τῶν ὁποίων πάντες ἔφευγον ὡς ἀπὸ εἰσβολῆς πανώλους νόσου. Τὸ στρατόπεδόν των, ἀλλόκοτον μίγμα ἐνδυμασιῶν ὄλων τῶν χρωμάτων, ἦτο ἐμπορεῖον ἐν ᾧ ὄχλοι ἐμπόρων ἠγόραζον τὴν ἐκ τῶν μονῶν καὶ τῶν πόλεων ἀρπαγῆσαν λείαν, μεγάλοι δὲ τῆς Ἰταλίας τραπεζίται, κρατοῦντες εἰς παρακαταθήκην τὰ κλοπιμαῖα χρήματα, διετέλουν εἰς τακτικὰς δοσοληψίας πρὸς τοὺς ἀρχηγούς. Αἱ συμμορίαὶ διεπραγματεύοντο ἐν διπλωματικῷ τύπῳ πρὸς τοὺς ἡγεμόνας καὶ τὰς πολιτείας, ἴσως πρὸς ἴσον· τὰ ἀγγέλματα ὑπεβάλλοντο εἰς τὸ μικρὸν πολεμικὸν συμβούλιον ἢ καὶ εἰς τὸ μέγα παρ-

¹⁾ Susane, Histoire de la cavalerie Française, 1, σελ. 42. Ὁ στρατηγὸς συγγέει χρονολογίας καὶ πράγματα θέτων τὸν Καστριώτην τοῦ Bussy μετὰ τὸν Μερκούριον Μπούαν.

²⁾ Père Daniel, Histoire de la milice, σελ. 166.

λαμέντον· επέμποντο επίτροποι και πρεσβευταί εις τὰς πολιτείας, ἐδέχοντο δὲ και συνωμολογοῦντο συνθήκαι, τὰς ὁποίας ἕκαστος ἀρχηγὸς ἐπεκύρου διὰ μολυβδίνης σφαγίδος ἢ ἐρυθροῦ κηροῦ· σκοπὸς δ' ὅλων τούτων τῶν διαπραγματεύσεων ἦτο ἡ ἀργυρολογία. Ὁταν ὁ Καρδινάλιος Ἀλθωνὸς παρεκάλεσε διὰ πρέσβειων τὸν κόμητα Λανθάου νὰ ἐξέλθῃ τῆς παπικῆς ἐπικρατείας, ὁ συμμοριάρχης οὗτος ἀπήντησε μετ' ἀναιδοῦς εἰλικρινείας· «Κύριοί μου, ὅλοι γνωρίζετε πῶς ζῶμεν ἐν τῇ Ἰταλίᾳ· ἡμέτερον νόμιμον εἶνε ἡ κλοπή, ἡ λεηλασία και ὁ φόνος τοῦ ἀνθισταμένου· τὰ εἰσοδήματά μας ἀποτελοῦνται ἐξ ὑποθηκῶν, τὰς ὁποίας ἐγγράφομεν εἰς τὰς εἰσβαλλομένας χώρας. Ὅστις ἀγαπᾷ τὴν ζωὴν ἅς ἀγοράσῃ ἀφ' ἡμῶν τὴν εἰρήνην και τὴν ἡσυχίαν διὰ μεγάλων φόρων. Ἐὰν λοιπὸν ὁ λεγατὸς τοῦ Πάπα θέλῃ νὰ διαπραγματευθῇ πρὸς ἡμᾶς, και ἐξασφαλίσῃ τὴν ἡσυχίαν ὅλων αὐτῶν τῶν πόλεων, ἅς πράξῃ ὅτι πράττει και ὅλος ὁ ἄλλος κόσμος, ἅς πληρώσῃ, και ἅς πληρώσῃ! Φέρετε αὐτὴν τὴν ἀπάντησιν εἰς τὸν ἡμέτερον κύριον, και φύγετε, διότι δὲν ἐγυῶμαι τὴν ἀσφάλειαν τῶν ἡμετέρων σεβαστῶν σωμάτων, ἂν μετὰ παρέλευσιν μιᾶς ὥρας σὰς εὔρω ἀκόμη ἐδῶ.» Καὶ ὁ μέγας καρδινάλιος, ἐρυθριῶν ἔπραξεν ὅ,τι ὅλος ὁ κόσμος ἔπραττεν, ἐπλήρωσε! »⁴⁾

Τοιαῦται τυχοδιωκτικαὶ ἀγέλαι ἐλυμαινόντο τὴν Εὐρώπην μέχρι τῶν μέσων τῆς ΙΕ' ἑκατονταετηρίδος· και οὐ μόνον κατέστρεφον τὴν χώραν, ἀλλὰ παρέλυσαν και αὐτὴν τὴν παλαιὰν τιμαριωτικὴν τάξιν, διότι πολλοὶ τῶν εὐγενῶν ἐπροτίμων νὰ ζῶσιν ὑπὸ τὰς σημαίας τῆς Κομπανίας ἀνεξάρτητοι και ἀτιμωρηταί ἐκπληροῦντες τὰς κτηνώδεις ὀρέξεις των, ἢ νὰ φονεύωνται ὑπὲρ τοῦ βασιλέως. Ἐπὶ Καρόλου τοῦ Ζ' ἡ Γαλλία ἐγένετο ἀνάστατος ὑπὸ τῶν λεγομένων Écorcheurs (ἐκδορέων) συστηματικῶς διοργανισμένων και διοικουμένων ὑπὸ ἰσχυρῶν τιμαριωτῶν. Οἱ βασιλεῖς, ἀδυνατοῦντες νὰ καταβάλωσι τοὺς φοβεροὺς λεηλατιστάς, προσεπάθησαν νὰ προσοικειωθῶσι τούτους διὰ τακτικῶν μισθῶν· ἐντεῦθεν χρονολογεῖται ἡ πρώτη ἀπόπειρα πρὸς σχηματισμὸν μονίμου και τακτικῶς μισθοδοτουμένου στρατοῦ ἐν Εὐρώπῃ.

«Τὸ 1438, γράφει ὁ Ὀλιβιέρος dela Marche, ἡ μὲν περιφέρεια τῆς Γαλλίας ἦτο περιεζωσμένη ἀπὸ φρουρία, τῶν ὁποίων οἱ φύλακες ἔζων ἐκ λείας και κλοπῆς, ἐν δὲ τοῖς μεσογείοις ἐπλανῶντο αἱ συμμορίαὶ τῶν Écorcheurs ζητοῦσαι ἀπὸ τόπου εἰς τόπον και ἀπὸ ὄριου εἰς ὄριον ζωοτροφίας και ἀφορμὰς ζωῆς και κέρδους· οὔτε τὰς χώρας τοῦ βασιλέως, οὔτε τὰς τοῦ δουκὸς

τῆς Βουργονδίας και τῶν ἄλλων ἡγεμόνων σεβόμεναι, τὰ πάντα ἐλεηλάτων.»

Τὸ ἐπόμενον ἔτος (1439) συνελθόντες οἱ ἀντιπρόσωποι ἐν Αὐρηλίᾳ ἐψήφισαν τὸν σχηματισμὸν μονίμου ἐπίπου δυνάμεως, και τὸν περιορισμὸν τῶν ἄλλων πολεμιστῶν· τὸ ψήφισμα τοῦτο μόλις ἐφηρμύσθη μετὰ πέντε ἔτη (1444), ὅτε ὁ κοντόσταυλος Richemond ἐστρατολόγησεν ἐκ τῶν Écorcheurs δεκαπέντε τάγματα, ὧν ἕκαστον ἀποτελοῦμενον ἐξ 600 ἐπίπου (gens d'armes) μετὰ τῶν ὑπασιπιστῶν των, ἦτοι τριῶν τοξοτῶν, ἐνὸς μαχαιοφόρου, και ἐνὸς παλληκαρίου (page) ἐδιοικεῖτο ὑφ' ἐνὸς καπιτανίου ἢ ταγματάρχου, ἐνὸς λοχαγοῦ, δύο σημαιοφόρων και ἐνὸς καταλυματίου· τὸ ὅλον τοῦ στρατοῦ τούτου ἀνέβαινε εἰς 9000 ἀνδρῶν, εἰς συντήρησιν τῶν ὁποίων ἐπεβλήθη εἰδικὸς φόρος. Οἱ ἀρχηγοὶ ἐλάμβανον 3,000 φράγκα, και ὁ ἰππεὺς 500 ἐτησίως· «περὶ τακτικῆς οὐδεὶς λόγος, γράφει ὁ κ. Σουζάν, ἐξηκολούθησαν νὰ μάχωνται κατὰ τὸ παλαιὸν σύστημα.» Ὁ Παῦλος Ἰβόιος ἰδὼν ἐν Ρώμῃ τὸ ἰπικὸν τοῦ Καρόλου Η' περιγράφει τοῦτο ὡς ἐξῆς· «Οἱ ἰππεῖς τοῦ βασιλέως ἔφερον μεταξωτοὺς ἐπενδύτας, περιλαίμια και βραχιόνια χρυσᾶ, ἐπιβαίνοντες μεγάλων και δυνατῶν ἰππων, ἐχόντων κεκομμένα τὰ ὦτα και τὴν οὐρανὸν τὰ ὄπλα των συνίσταντο εἰς μεγάλην και χονδρὰν λόγχην μετὰ σιδηρᾶς αἰχμῆς και ῥόπαλον σιδηρωμένον· συνοδεύεται ἕκαστος ὑφ' ἐνὸς παιδός, και δύο ἀκολουθῶν.

Ἄλλ' ἐνῶ τοσοῦτον ἀτελής ἦτο ὁ ὀργανισμὸς τοῦ πρώτου τῆς Εὐρώπης τακτικοῦ στρατοῦ, τὸ πρὸ μικροῦ πεσόν Βυζάντιον ἐπὶ πλέον τῆς χιλιετηρίδος διετήρησε τοιοῦτον μόνιμον στρατόν, ἐντελέστερον ὀργανισμένον ἢ ἡ πρώτη ἐν Γαλλίᾳ ἀπομίμησις του, διότι αὐταὶ αἱ ὑπὸ τῶν γάλλων τότε λεγόμεναι Ordonnances οὐδὲν ἕτερον ἦσαν ἢ ἀπλῆ μέχρις αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος ἀπομίμησις τῶν βυζαντινῶν ταξωτῶν, ἢ ταξάτων.

Μέχρι τοῦ αὐτοκράτορος Ἀναστασίου ὅλος ὁ βυζαντινὸς στρατὸς συνεποσοῦτο εἰς 645 χιλιάδας, ὡς σημειοὶ ὁ σχεδὸν σύγχρονος Ἀγαθίας (V, 13) και Ἰωάννης ὁ Ἀντιοχεύς· ἀμφοτέροι οἱ χρονογράφοι οὗτοι κακίζουσι τὸν Ἰουστινιανὸν ὡς καταβιάσαντα τὸν ἀριθμὸν τοῦτον εἰς 150,000· ἐν τούτοις ἡ βασιλεία τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀνεδείχθη ἡ εὐκλεεστέρα ὑπὸ στρατιωτικῆν ἔσποψιν· και εἶνε ἀπίστευτον ὅτι οὗτος ἔπραξε τὸ λάθος ν' ἀπολύσῃ τῶν τάξεων ἡμισυ σχεδὸν ἑκατομμύριον πολεμιστῶν, δυναμένων ν' ἀποβῶσι κινδυνώδεστοι ἀπάντων των ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος κατατροπωθέντων βαρβάρων· ἐξ ἐναντίας δὲ πιθανώτερον εἶνε ὅτι εἰς τὸν πρώτον ἀριθμὸν συμπεριελαμβάνετο και ὁ ἐπαρχιακὸς στρατός· ὃν ὁ αὐτοκράτωρ ὀρίσας εἰς φρούρησιν τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἰδρυθέντων ἀπειραριθμῶν φρουριῶν, περιώρισεν ὡς πρὸς τὸν ἀ-

⁴⁾ Ferd. Gregorovius, Gesch. d. Stadt Rom im mittelalter XII, 1. 3.

ριθμὸν τῶν ἐμμίσθων εἰς 150,000. Ἐνῶ πάντες οἱ κατὰ Περσῶν καὶ Γόθων πολεμοῦντες στρατιῶται ἀπλῶς ὀνομάζονται ὑπὸ Προκοπίου «ὁ βασιλέως στρατός, ὁ Ῥωμαίων στρατός, οἱ Ῥωμαῖοι», μόνοι οἱ Ἰσαυροὶ, οἱ Θράκες καὶ οἱ Ἕλληνες φέρουσι τὸ διακρίνον τούτους ἐθνικὸν ὄνομα, ὁ στόλος τῶν Ἰσαυρῶν, οἱ Ἰσαυροὶ, οἱ Θραῖκες, ὁ στόλος τῆς Ἑλλάδος, καὶ διοικοῦνται ὑπὸ ἰθαγενῶν ἀρχηγῶν· τούτο σημαίνει ὅτι οὗτοι ἀφορισμένοι εἰς φρουρὰν τῶν ἰδίων ἐπαρχιῶν δὲν ἀπέτελλον μέρος τοῦ βασιλικῆς στρατοῦ, ἀλλ' ἦλθον εἰς Ἰταλίαν ὡς ἐπικουρία τούτου, ὡς καὶ εἰς ἄλλας μεταγενεστέρας ἐκστρατείας συμμετέχουσι Πελοποννήσιοι, Ἴονιοι καὶ Ἡπειρωτὰ ἐπὶ ὀρισμένη ἀμοιβῇ· ὅτι δὲ καὶ πρὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ οἱ ἐν Ἑλλάδι ἐφρούρουσαν τὰς ἐν τῷ τόπῳ κλεισούρας καὶ φρούρια δηλοῦται ἐκ τῶν ὑπὸ Προκοπίου λεγομένων περὶ τῆς ἐν Θερμοπύλαις καὶ τῶν περὶ τὴν φρουρᾶς «ἀγροίκων τε τῶν ἐπιχωρίων τινὲς ἐκ περιτροπῆς ἐνταῦθα ἐφρούρουσαν»· ἐπειδὴ δὲ ἱστορικὸς γράφει ἐφρούρουσαν, πιθανὸν ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς ἀνακαινίσας τὰ ἐν Στερεῇ φρούρια ἐγκαθίδρυσεν καὶ βασιλικούς φρουρούς, οὗτοι ὅμως, ἂν ὑποθεθῶσιν ὡς τοιοῦτοι, μετέβησαν μετ' οὐ πολὺ εἰς βοήθειαν τῆς ὑπὸ τῶν Γόθων ἀπειλούμενης Κρότωνος, ὡς ὁ αὐτὸς γράφει· «βασιλεὺς δὲ μαθὼν τὰ ἐν Κρότωνι πραττόμενα πέμψας εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐκέλευσε τοὺς ἐν Θερμοπύλαις φρουρούς ἐξ τε τὴν Ἰταλίαν πλεῖν κατὰ τάχος καὶ τοῖς ἐν Κρότωνι βοηθεῖν.» Ὅτι δὲ αἱ φρουραὶ δὲν ἦσαν καθαραὶ βασιλικαί, πληροφοροῦμεθα ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Προκοπίου περὶ τῶν ὑπερασπιστῶν τῆς Κρότωνος λεγομένων «Κροτωνιάται καὶ στρατιῶται.» Ὁ αὐτὸς ἱστορικὸς μνημονεύει τὴν ἐν Θράκῃ στρατολογίαν τοῦ Γερμανοῦ λέγει ὅτι οἱ στρατολογηθέντες ἦσαν οἱ δυσηρεστημένοι δορυφόροι καὶ ὑπασπισταὶ τῶν ἐκεῖσε ἀρχόντων.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὀρισθεῖσα δύναμις τοῦ μονίμου καὶ ἐμμίσθου στρατοῦ διαμένει σχεδὸν ἀμετάβλητος μέχρι τῆς Ἰ' ἑκατονταετηρίδος, ὡς μᾶς πληροφορεῖ ὁ ὑπουργὸς τοῦ καλίφου Μουταμίδ, ὑπολογίζων εἰς 120,000 τὸν ἐμμίσθον τακτικὸν στρατὸν τῶν Βυζαντινῶν ¹⁾. Οἱ βασιλικοὶ οὗτοι στρατιῶται ὀνομάζοντο ταξεῶται ἢ ταξᾶτοι, μετάφρασις δὲ τῆς βυζαντινῆς λέξεως εἶνε τὸ ὄνομα τοῦ πρώτου τῆς Γαλλίας τακτικῆς στρατοῦ, Ordonnances du Roy· ὅτι δὲ οἱ ταξεῶται οὗτοι διέφερον τῶν τιμαριωτικῶν ἐπαρχιακῶν στρατῶν, πρὸς τοῖς ἄλλοις διδάσκει καὶ ὁ Πορφυρογέννητος γράφων ὅτι μέχρι τοῦ αὐτοκράτορος Θεοφίλου ἐν τῷ κάστρῳ τῆς Χερσῶνος «οὐκ ἦν στρατηγὸς ἀπ' ἐντεῦθεν (τοῦ βασιλέως) ἀπστελλόμενος, ἀλλ'

ἦν τὰ πάντα διοικῶν ὁ λεγόμενος Πρωτεύων ¹⁾ μετὰ τῶν ὀνομαζομένων πατέρων τῆς πόλεως»· ἀφοῦ δὲ ὁ βασιλεὺς κατέλαβεν αὐτό, ἔκτοτε «ταξεῶται καθίζονται κατὰ χρόνον ἐναλλασσόμενοι». Ἐν Ἑλλάδι ρητῶς διακρίνονται οἱ βασιλικοὶ Ταξᾶτοι ἀπὸ τῶν ἰθαγενῶν Στρατιωτῶν καὶ Μαρδαϊτῶν ²⁾. Ὡς δ' ἐκ τῶν πλανήτων Ecorcheurs ἐστρατολογήθησαν οἱ πρῶτοι τῆς Γαλλίας τακτικοί, οὗτω πολλᾶκις καὶ οἱ Βυζαντινοὶ ἠναγκάζοντο νὰ προσλαμβάνωσι τοιοῦτους ἐπικινδύνουσαν πλάνητας στρατιῶτας εἰς τὰς βασιλικὰς τάξεις, ἢ τοὺς ταξκατεῶνας. Κατὰ τὴν στρατιωτικὴν τάξιν οἱ ἐπαρχιακοὶ στρατοὶ λαμβάνοντες μέρος ἐν βασιλικῇ ἐκστρατεῇ ὤφειλον μετὰ τὸ πέρασ ταύτης νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια. Τινὲς ὅμως τούτων προτιμῶντες τὴν συνέχειαν τοῦ ἀπὸ τῶν ὀπλοῦν βίου ἀπὸ τῆς ἐπιμόχθου καλλιέργειας τῶν ἀγρῶν, ἐπλανῶντο ζῶντες ἀπὸ τῆς ἀρπαγῆς· οἱ τοιοῦτοι πλάνητες στρατιῶται ἔφερον δύο ταυτόσημα ὄνματα βᾶγοι καὶ ρεμβοί, ὧν τὸ πρῶτον προερχόμενον ἐκ τοῦ λατινικοῦ vagus εἶνε μετάφρασις τοῦ δευτέρου ἑλληνικοῦ· ὁ vagus πλὴν τοῦ πλάνητος σημαίνει καὶ τὸν ἐλεύθερον, ἢ ἐλαφρὸν στρατιώτην, ὡς καὶ παρ' ἡμῶν ὁ λεβέντης (levis = εὐζωνος) πλὴν τοῦ ἐλαφροῦ στρατιώτου δηλοῖ καὶ αὐτὸν τὸν ἀνάρτην· ἢ δημοτικῆ φράσις «τὸ βᾶρεσε ἐς τὸ λεβέντικο» σημαίνει ἐκηρύχθη ἀνάρτης. Τοιοῦτους ρεμβομένους ἢ ρεμβάζοντας στρατιῶτας ἐγνώριζον καὶ οἱ παλαιοὶ· «ρεμβόμενον ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου καὶ τὴν τάξιν ἐκλείποντα» γράφει ὁ Πλούταρχος ἐν Φαβίῳ (20). Ὁ βᾶγος ἐλέγετο καὶ βαγγάριος, λατ. vagarius, ἐκ τροπῆς δὲ τοῦ β εἰς γ ³⁾ γαγγάριος· ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἀποκαλεῖ ἐτι πάντα πλάνητα ἢ νομάδα γάγγαριν, καὶ γαγγαριαῖον, ὡς τοὺς σκηνίτας Βλάχους καὶ Ἀτζίγγανους. Πρὸς τὴν αὐτὴν λατινικὴν λέξιν σχετίζεται καὶ ὁ Γκόγγας = Βλάχος τῶν Ἡπειρωτῶν, πιθανῶς δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Γκέκας Ἰθαγενῶν· εἰς τιαούτην δὲ φυγοστρατεῖαν ὀφείλουσι καὶ οἱ ἰθαγενεῖς Ἀθηναῖοι τὸ ἐπώνυμον Γαγγαριαῖοι, ὅπερ τοῖς προσάπτουσιν οἱ ἐν τῇ Ἀττικῇ Ἀθηναῖοι. Ὁ ἑλληνικὸς ρεμβὸς παράγεται ἐκ τοῦ ῥήματος ρεμβῶ, ρεμβάζω (πλανῶμαι), λεγομένου καὶ ρεμβέω καὶ ρομβῶ. Πρὸς τὸν ρεμβὸν τοῦτον σχετίζεται ὁ rebellis τῶν λατίνων, ρεμβελλος τοῦ λαοῦ, πρὸς δὲ τὸ ρομβέω τὰ ἐν τῷ χρονικῷ τῆς Πελοποννήσου ῥήματα ῥοβελεύω, ῥοβελεύομαι, ῥοβολιάζω

¹⁾ Ἡ Χερσῶν ἀπέτελε αὐτόνομον πολιτείαν. Εἶδομεν ὅτι τὸ ὄνομα πρωτεύων, πρωτεύειν, ἐδήλου ἐπὶ τῶν Ἡρακλειδῶν τοὺς ἀρχοντας τῶν ἀριστηκῶν θεμάτων.

²⁾ «Μαρδαϊτῶν καὶ Ταξᾶτων, Στρατιωτῶν καὶ Μαρδαϊτῶν». Θεοφάνους συνέχ. 311, 319.

³⁾ Ἡ πρὸς τὸ β ἐναλλαγὴ τοῦ γ, σπανιωτάτη παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, εἶνε συνήθης ἐν τῷ μεσαιωνικῷ καὶ νεωτέρῳ ἑλληνισμῷ, Γασμοῦλος καὶ Βασμοῦλος, γλέπω καὶ βλέπω, γλέφαρα καὶ βλέφαρα, βάρδια, guardia.

¹⁾ Le livre des routes et des provinces d' Ibn Khoradbeh, had. C. Barbier, Paris. 1885, σελ. 250.

καὶ ῥοβολῶ = ἐπαναστατῶ. Τὸ ῥοβολῶ ἀπαντᾷ ἐν τοῖς δημοτικοῖς ἄσμασιν, ἐν τῇ σημασίᾳ τοῦ πλανῶμαι, περιφέρομαι:

Βγαίνουν οἱ κλέφταις τοῦ Δελῆ καὶ τοῦ Δελῆ Ἀχμέτη, καὶ ῥοβολᾷν 'ς τὰ Φέροσαλα 'ς τὴν μέση ἀπὸ τὸν κάμπο. . .
'Ροβόλα κάτω 'ς τὸ 'γαλό, κάτω 'ς τὸ περιγάλι. . .
'Ροβόλα, βλάχα μ', 'ς τὰ βουνά . . .

Ὁ Πάσσωβ ἀγνοῶν τὴν σημασίαν τοῦ ῥοβολῶ τούτου, προτείνει τὴν ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ *rulare* παραγωγὴν του!

Ὅταν ἡ Βαυαροκρατεία διέλυσε τὰ ἀρματο-λικά τάγματα, οἱ πλείστοι τῶν διωχθέντων ἐρροβόλησαν εἰς τὰ βουνά, ὅταν δὲ ὕστερον ἐκ τῶν ῥεμβῶν τούτων ἐσχημάτισεν ἡ βασιλεία τὰ εὐζωνικά τάγματα, ταῦτα διετήρησαν τὸ παλαιὸν ὄνομα τῶν « οἱ ῥέμπελοι ».

Ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ τακτικοῦ Ρούφου οἱ ἀφεθέντες στρατιῶται πλανώμενοι (βαγεύοντες), ἐστεροῦντο τῆς στρατείας, ἦτοι τοῦ τιμαρίου τῶν ¹⁾ ἐπὶ Λέοντος ὅμως τοῦ Σοφοῦ οἱ τοιοῦτοι ῥεμβοὶ διὰ τῆς βίας προσελαμβάνοντο εἰς διηνεκῆ βασιλικὴν φρουράν, ἦτοι ταξατεῶνα ²⁾. Διὰ τῆς αὐτῆς βίας καὶ οἱ *Echercheurs* μετεβλήθησαν εἰς *ordonnances du Roy*.

Ὁ προμνημονευθεὶς ὑπουργὸς τοῦ καλῖφου Μουταμὶδ προσθέτει ὅτι ὁ βασιλικὸς τοῦ Βυζαντίου στρατὸς διετέλει ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν δώδεκα πατρικίων ἢ στρατηγῶν, διότι πᾶς στρατηγὸς ἔφερε τοὺς τίτλους ἀνθυπάτου καὶ πατρικίου, ὧν ἕκαστος εἶχεν ὑπὸ τὰς διαταγὰς του δύο τουρμάρχας, πέντε χιλιάρχους, πέντε κόμητας ἢ διακοσιάρχους, πέντε ἑκατοντάρχους καὶ δέκα δεκάρχους. Ὁ μισθὸς τῶν ἀξιωματικῶν ἦτο ἀπὸ τεσσαράκοντα λιτρῶν μέχρι μιᾶς, ὁ δὲ τοῦ στρατιώτου ἀπὸ 8 μέχρι δώδεκα δηναρίων, ἦτοι 80 μέχρις 120 φράγκων εἰς μισθοδοσίαν τοῦ στρατοῦ τούτου ἦτο ἀφωρισμένος ὁ ἐπὶ τῶν σιτηρῶν φόρος. Κατὰ τὸν Πορφυρογέννητον ὁ ἀνώτερος μισθὸς (ρόγα) τοῦ στρατηγοῦ ἦτο, ὡς καὶ ὁ Ἄραψ ὑπουργὸς σημειοῖ, τεσσαράκονται λίτραι ἀντιστοιχοῦσαι πρὸς σημερινὰ φράγκα 41,770, ὁ δὲ κατώτερος, τὰ ἡμίση τινὲς τῶν στρατηγῶν τούτων δὲν ἐλάμβανον μισθοῦς εἰς μετρητά, ἀλλ' ἐνέμοντο τὰς τελωνιακὰς εἰσπράξεις τῶν ὑπ' αὐτοὺς κομμερκίων (τελωνείων). Οἱ στρατηγοὶ τῆς Ἑλλάδος, Πελοποννήσου, Κεφαλληνίας, Ἡπείρου, Θεσσαλονίκης, Δυρραχίου, Δαλματίας καὶ Χερσῶνος « οὐκ ἐρογεύοντο, διὰ τὸ λαμβάνειν αὐτοὺς τὰς ἰδίας αὐτῶν συνθηθείας κατ' ἔτος ». Οἱ βασιλικοὶ κλεισουργαὶ ἐλάμβανον πέντε λίτρας ἢ

φράγκα 5221 κατ' ἔτος, ἀλλ' οἱ πλείστοι ἦσαν ἀνεξάρτητοι, συντηρούμενοι ἀπὸ τῶν προσόδων τῶν κλεισουργῶν τῶν, ὡς καὶ οἱ ἀκρίται, ὧν οὐδεμία μισθοδοσία σημειοῦται ἐν τῇ Βασιλείῳ Τάξει.

Οἱ ταξῆται διηροῦντο εἰς πεζοὺς καὶ ἵππεις· οἱ πρῶτοι ἦσαν σκουτάτοι (μεγαλάσπιδες), καὶ ἐλαφροὶ· οἱ μεγαλάσπιδες ἔφερον μέγαν στρογγύλον θυρεὸν (σκουτάριον), δόρυ καὶ σπάθην, οἱ δ' ἐλαφροὶ μικρὰς ἀσπίδας, τόξα καὶ ρικτάρια, ἦτοι ζάγδας, ἐξ ὧν καὶ τὸ προσημειωθὲν ἐπώνυμὸν τῶν Ζάγδαροι. Οἱ ἵππεις ἦσαν κατάφρακτοι, ἀντιστοιχοῦντες πρὸς τοὺς τῶν Γάλλων *gens d'armes*, καὶ ἐλαφροὶ, οἱ *chevaux-legers*. Ὁ ὄπλισμὸς τῶν καταφράκτων συνίστατο εἰς ἀσπίδα ἐπιμήκη σπιθαμῶν τεσσάρων καὶ ἡμισείας, δόρυ ὀκτάπηχυ ἔχον αἰχμὴν σιδηρᾶν μιᾶς σπιθαμῆς καὶ φλάμουλον (φλάμπουρον) ἢ μικρὰν σημαίαν, θώρακα ἀλυσιδωτὸν τέλειον μέχρι τῶν ἀστραγάλων διήκοντα ¹⁾, ξίφος μέγα δίστομον ἀπὸ τοῦ ὦμου κρεμάμενον καὶ μικρὸν παραμήριον ἀπὸ τοῦ ἐπιππίου ἐκρέμαντο τὸ λεγόμενον βαρδούκιον ἢ σιδηροράβδιον, καὶ σελλοπούγγια (ταγάρια) περιέχοντα παξημάδιον ἢ κέγχρον ἀλεσμένην, ἐν τῇ κεφαλῇ ἔφερον κράνος σιδηροῦν μετὰ θυσάνων ἐν τῇ κορυφῇ. Ἐκαστος κατάφρακτος παρακολουθεῖτο ὑφ' ἑνὸς ἢ πλείοτερον δορυφόρων ἵππεων, ὀπλισμένων ἐλαφρότερον τοῦ κυρίου. Οἱ ἐλαφροὶ ἵππεις, διηρημένοι εἰς ἀκοντιστὰς καὶ τοξότας, ἔφερον οἱ μὲν πρῶτοι ἀνὰ δύο ἢ τρία ἀκόντια δώδεκα σπιθαμῶν, δόρυ ὀκτάπηχυ καὶ ἀσπίδα ἐπιμήκη σπιθαμῶν τεσσάρων, ἢ καὶ περιφερῆ τρισπιθαμον, οἱ δὲ τοξόται τόξα, παραμήριον ξίφος, κράνος καὶ τὰ σελλοπούγγια.

Ἐκ τούτων βλέπομεν ὅτι οἱ φιλοὶ πεζοὶ συμφωνοῦσι μόνον τὸν ὄπλισμὸν πρὸς τοὺς Ζαγδάρους τῶν Στρατιωτῶν, οὐχὶ ὅμως καὶ τὴν ἐνδυμασίαν, διότι ἐνῶ ἡ τῶν τελευταίων ἀναπολεῖ τὴν στολὴν τῶν Πάρθων μᾶλλον, ἢ τὴν τῶν ἡμετέρων χωρικῶν, πλὴν τῶν πλεκτῶν *τσαρουχίων*, ἐξεναντίας ἡ ἐνδυμασία τῶν ἐν τῇ τακτικῇ πεζῶν εἶνε αὐτὴ ἢ τῶν ἡμετέρων χωρικῶν καὶ κλεφτῶν, ὡς δηλοῦται ἐκ τῆς ἐξῆς περιγραφῆς: « τὰ ἱμάτια τῶν πεζῶν ἀπάντων ἐστῶσαν κονδὰ μέχρι γονάτων αὐτῶν. . . τὰ δὲ ὑποδήματα μὴ ἔχειν ὀξείας ἐμπροσθεν » ἐκ τῆς τελευταίας περικοπῆς δηλοῦται ὅτι ἐπὶ Λέοντος ἐφόρου οἱ σκουτάται ἢ σκουτέριδες, ὡς καὶ οἱ νῦν χωρικοὶ, δύο εἰδῶν καρβατίνας ἢ τσαρούχια, τὰ λεγόμενα πλεκτὰ καὶ τὰ μυτερὰ, ἦτοι τελατίνια· τὰ τσαρούχια ἔλεγον οἱ Βυζαντινοὶ τσουρούχια, ἀποκαλοῦντες καὶ τοὺς χωρικοὺς ἱερεῖς «τσουρούχους» ἢ ὡς ἡμεῖς *παπάδες τσαρουχάδες*, ἢ δὲ λέξις

¹⁾ «Ἐἴ τις τολμήσει βαγεῦσαι ὑπὲρ τὸν χρόνον τοῦ κομμεάτου (ἀφέσεως) τῆς στρατείας ἐκβληθήσεται». Παρὰ Μεουρσίῳ ἐν λέξει βαγεύω « βαγεύειν, πλανητεῦν ». Σουίδας ἐν λέξει.

²⁾ «Ἐάν τις τολμήσῃ βαγεῦσαι. . . εἰς διηνεκῆ ταξατεῶνα κατακριθῆ» Τακτικῇ, 8, 4.

¹⁾ Ὁ ἀλυσιδωτὸς θώραξ ἐλέγετο καὶ ζάβα, οἱ δὲ τοῦτον φέροντες καὶ ζαβάτοι· νῦν ζάβας λέγουσιν οἱ χωρικοὶ τοὺς χιαστοὶ ἐπὶ τοῦ στήθους κρεμαμένους ἀργυροῦς ὄρμους, χρησιμεύοντας ὡς κόσμημα καὶ προφύλαξις.

φαίνεται παραγομένη ἐκ τοῦ ξυρίζω, λεγομένου τότε τσουρουχίζω:

καὶ τσουρουχίζουν τὸν παπᾶν, ἄτυχε, φεῦ τὸ κρῖμαν ¹⁾).

Ὁ ὄπλισμός τοῦ Βυζαντινοῦ ἵππικῆς δὲν ὁμοιάζει πρὸς τὸν τῶν ἡμετέρων Στρατιωτῶν ἅπαντες οὗτοι ἑλαφροὶ (λεβέντιδες, ἄλογα λιντσέ-ρα, ὡς λέγει ὁ Ἰωάννης Κορωναῖος) ἔφερον ἐν μὲν τῇ κεφαλῇ εἶδος τιάρας πρὸς τὰ ὀπισθεν ἐστραμμένης (εἰκὼν Α'), ἢ σκούφους μακροτάτους (εἰκὼν Β'), ἢ καὶ μικρὰ σιδηρὰ κράνη ²⁾. τὸ τιαιοειδὲς κράνος ἔφερον μόνον οἱ ἀρχηγοὶ καὶ ἦτο πορφυροῦν τὸ χρῶμα· ἐπειδὴ δέ, ὡς σημειοὶ ὁ Μουντάνερ, μόνος ὁ πῖλος ἦτο τὸ διακριτικὸν σημεῖον τοῦ στρατιωτικῆς βαθμοῦ παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς ³⁾, ὀφείλομεν νὰ σημειώσωμεν ὅτι ἐν Ἑλλάδι ἡ πορφύροχρος αὕτη τιάρα ἦτο αὐτὸ τὸ σημεῖον τοῦ ἡγεμόνος, ἢ τῶν πρεσβευτῶν τῶν πόλεων· ἀπαράλλακτον ἐρυθρὰν τιάραν φοροῦσι οἱ Ἀκαϊόλαι ἡγεμόνες τῶν Ἀθηνῶν, ὡς ἐξεικονίζονται ἐν Φλωρεντίᾳ ⁴⁾, τοιοῦτος δὲ ἦτο πιθανῶς καὶ ὁ πῖλος τῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν σταλέντων ἀντιπροσώπων τῆς πόλεως Ἀθηνῶν ἵνα ζητήσωσι παρὰ τοῦ σουλτάνου τὴν τιμωρίαν τῶν καταπατούντων τὰ προνόμια τῆς πόλεως ἀγάδων.

¹⁾ Ὅσαις φοραῖς ἐφαίνονταν ἄπροστά του οἱ Ἀθηναῖοι π' ἄλλα τὰ γένη καὶ φυλαῖς ἐδείκτασιν ὠραῖοι· μὲ παλαιὰ φορέματα καθὼς τὰ φέραν πάντα, καὶ μὲ τὰ σιτάδια τὰ ψηλά ποῦ εἶχαν ἔς τὸ κεφάλι, στολιζόντας τους τὸ κορμί μὲ δόξαν τους μεγάλη ⁵⁾.

Ὅμοιον σχεδὸν, ἀλλ' οὐχὶ ἐπικλινῆ πῖλον φέρει καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Παλαιολόγος ἐν τῷ γνωστῷ μεταλλίῳ τοῦ Πιζάνου ⁶⁾. διὰ τὸ παράδοξον σχῆμα τοῦ πῖλου τῶν οἱ ἡμέτεροι Στρατιῶται ἐπωνομάσθησαν ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν Cappelletti (πιλοφόροι) ⁷⁾, ὡς καὶ πρότερον διὰ τὸ σχῆμα τοῦ κράνουσ των (barbuta) οἱ πλάνητες τυχοδιώκται ἔφερον τὸ ἐπώνυμον Barbute.

Ὁ ἐπενδύτης τῶν ἀρχηγῶν ἦτο χρώματος πορφυροῦ, πεποικιλμένος διὰ χρυσῶν σειρητιῶν, καὶ

κατερχόμενος μέχρι γόνατος, σχεδὸν ἀπαράλλακτος πρὸς τὸν δουλαμᾶν ¹⁾ τῶν ἡμετέρων ὄπλαρχηγῶν, καὶ τῶν σημερινῶν ἡγεμόνων τῆς Μιρδιτίας· ὅτι δὲ οὗτος δηλοῖ στρατιωτικὴν ἡγεμονίαν, ἀπόδειξις ὅτι εἰς οὐδένα τῶν πλουσιῶν Ἀλβανῶν ἐπιτρέπεται τὸ ἐρυθρὸν χρυσοποικίλον ἐνδυμα, ἀλλὰ μόνον τὸ ἰόχρου· οἱ ἀπλοὶ Στρατιῶται, ἀντὶ τοῦ πολυτελοῦς τούτου ἐπενδύτου, ἔφερον τὴν λεγομένην σάρικαν, ἐρυθρὰν ἐπίσης τὸ χρῶμα, ἀλλ' ἄνευ χρυσῶν σειρητιῶν· ἡ σάρικα αὕτη εἶνε ἢ ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν λεγομένη Ἰσαυρικὴ, διότι τὴν ἐφόρουσ οἱ Ἰσαυροὶ ὁ Κεδρηνὸς ἐξ ἀγνώστου παλαιᾶς πηγῆς ἐρανισθεὶς γράφει ὅτι ὁ ἐπενδύτης οὗτος τῶν Ἰσαυρῶν εἶνε αὕτη ἡ ἐνδυμασία τῶν Πελασγῶν, ἐξ ἧς οἱ Ρωμαῖοι ἀπεμιμήθησαν τὴν toga praetexta ²⁾· φαίνεται δὲ ὅτι παλαιὰ παράδοσις τὴν ἀπέδιδε καὶ εἰς τὸν Ἀχιλλέα· ὁ Προκόπιος μνημονεύων τὸν κολοσσιαῖον τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐπιπποῦν ἀνδριάντα λέγει «ἔσταλται δὲ Ἀχιλλεύς ἢ εἰκὼν» ὁ ἀνδρίας οὗτος διασωθεὶς μέχρι τοῦ 1520 ἐκαμινεῦθη ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ὁ Γρηγορᾶς ὅστις ἐγνώρισε ἀπὸ κάλλιστον τοῦτο θέαμα τῆς βασιλευούσης» περιγράφει οὕτω τὸν ἐπενδύτην· «τὸ δὲ ἰμάτιον αὐτοῦ ἐστὶν ἀστράσι σεσημασμένον καὶ ἐτι φύλλοις καὶ κλάδοις πεποικιλμένον καὶ ἀκριβῶς ἐξεικασμένον ἐστὶν οἷς τῶν ἄνωθεν ἐκ Σηρικῆς κομιζομένων». Εἰς τὰς διασωθείσας δημοτικὰς Ἀχιλλείδας ὁ ἦρωσ φορεῖ αὐτὸς μὲν «κατακόκκινον ἰλόχρυσον ἰμάτιν», ὁ δὲ ἀείποτε μαῦρος ἵππος τοῦ «κουβέρταν χρυσοκόκκινον». Ἄλλοτε ὅμως ὁ Ἀχιλλεύς ἐνδύεται αἰμάτιν χρυσοπράσινον μετὰ λιθομαργάρων». Πρασίνου χρώματος ἦτο τὸ βραχίον τῶν στρατιωτῶν ὁμοιάζον πρὸς τὰ Περσικὰ σαράβαρα, τὰ σαλιβάρια τοῦ ἡμετέρου λαοῦ.

Ἐν γένει ἡ ἐνδυμασία τῶν Στρατιωτῶν ἦν ἐρυθρὰ, καὶ ἀναπολεῖ τοὺς ὑπὸ Ξενοφῶντος μνημονευομένους «φοινικῶς χιτωνίσκους» τῶν Μυρίων. Ὁ Κορωναῖος παραβάλλει τοὺς Στρατιώτας

ὡς ἓνα κάμπον ποῦ νὰ ἰδῆς παπαρούνας στρωμένον, καὶ φαίνεται ἀπὸ μακρῆς ὅτι ἐν πανὶ βαμμένον, καὶ ἢ γῆς οὐδὲλως φαίνεται, μόνον ἢ κοκκινάδα ³⁾.

Ἄλλὰ τὸ χρῶμα τοῦτο τοῦ αἵματος δὲν ἦτο ἡ μόνη ἐνδυμασία τῶν Στρατιωτῶν· Λεονάρδος ὁ Φόρτις γράφων πρὸς Ἰάκωβον Λάσκαριν «εὐζώνιον παλληκάριον» τῷ συνιστᾶ τὴν ἀπόκτησιν τεσσάρων εἰδῶν στολῶν, κυανῆς, πορφυρᾶς, μελαίνης καὶ λευκῆς (στ. 33-40).

Ἐπειδὴ ἀνωτέρω ἀνεφέρομεν τὸν Ξενοφῶντα,

¹⁾ Δουλαμᾶς, τὸ δελματικίον τῶν Βυζαντινῶν, λεγόμενον καὶ ταμπάρων, ὡς νῦν.

²⁾ «Ἐκ τῶν λεγομένων Πελασγῶν, φοροῦντας χλαμύδας ἐχούσας ταβλίτα ρούσια, καθάπερ οἱ ἀπὸ τῆς Ἰσαυρίας χωρᾶς». Κεδρηνός, τόμ. Α, σελ. 61 ἐκδ. Migne.

³⁾ Μερκουρίου ἀνδραγαθήματα, σελ. 33.

¹⁾ Πουλολόγος, ἐκδ. Βάγνερ, σελ. 193.

²⁾ Εἰκὼν ἐν Daniel, histoire de la milice, σελ. 171, planche 12.

³⁾ Chronique de Ramon Muntaner, σελ. 416, ἐκδ. Buchon.

⁴⁾ Conte Litta, Famiglie italiane (ἐν Acciaiolli).

⁵⁾ Ὁρθῆος τῆς περιφέρειας πόλεως Ἀθηνῶν, σελ. 135, ἐκδ. Legrand.

⁶⁾ M. Ρενιέρη, ἡ ἐν Βασιλείᾳ σύνοδος (ἐν τέλει).

⁷⁾ Ὁ Λουδοβίκος da Porto, ὁ γράψας τὸ περὶ Ῥωμαίων καὶ Ἰουλιέτας μυθιστόρημα, ἐξ οὗ ὁ Σαϊκοπεῖρος ἠρύσθη τὴν ὑπόθεσιν τῆς τραγωδίας, ἐπὶ πολλὰ ἔτι ἐπολέμησεν ἐν τοῖς τάγμασι τῶν ἡμετέρων στρατιωτῶν· οἱ ἀρνούμενοι τὴν ἱστορικὴν ὑπάρξιν τῶν ἐν Βερώνη Καπουλέτων, διασχυρίζονται ὅτι ὁ Πόρτος περιέγραψε τοὺς ἰδίους αὐτοῦ ἔρωτας ὡς Cappelletto (βλ. Lettere storiche di Luigi da Porto, Firenze, 1857, σελ. 427—428. «sono il medesimo i Cappelletti che gli Stradiotti»). Guicciardini. Παρ. Grassi, dizionario militare, ἐν λ. Cappelletti.

σημειούμεν ὅτι καὶ ἕτερον ὑπὸ τούτου μνημονεύομενον παλαιάτατον ἔθιμον ἐτηρήθη παρὰ τοῖς ἡμετέροις τιμαριούχοις. Ὁ Ὅμηρος περιγράφων τὸ ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ Νέστορος δεῖπνον σημειοῖ τὸ κρόμμυον ὡς τὸ πρῶτιστον τῶν ἐδεσμάτων :

ἢ σπῶιν πρῶτων μὲν ἐπιπράϊγε τράπεζαν
καλὴν κυανόπεζαν εὐξοον, αὐτὰρ ἐπ' αὐτῆς
χάλκειον κάναον, ἐπὶ δὲ κρόμμυον, ποτῶ ὄψον,
ἠδὲ μέλι χλωρόν, παρὰ δ' ἄλφειτον ἱεροῦ ἀκτῆν,
πάρ δὲ δέπας περιχάλλεις. . (Ιλ. Α. 628).

Ἐπεξηγῶν ὁ Ξενοφῶν τὸ ὁμηρικόν τοῦτο κρόμμυον λέγει· «τῶ εἰς μάχην ὀρωμένῳ καλῶς ἔχειν κρόμμυον ὑποτρῶγειν, ὡσπερ ἐνίοι τοὺς ἀλεκτρυόνας σκόροδα σιτίσαντες συμβάλλουσιν»¹⁾. Ἐπὶ Ξενοφῶντος τὸ κρόμμυον ἀπετέλει τὴν κυριωτέραν τροφήν τῶν πολεμιστῶν²⁾: εἰς τὰ ἀκριτικὰ ποιήματα τὸ ἀγριοκρόμμυον εἶνε τὸ ἀπαραίτητον ἐδεσμα πάσης πολυτελοῦς τραπέζης, διότι εἶνε τὸ ἐκλεκτὸν φαγητὸν τῶν ἀνδρειωμένων·

Καλῶς ἦρτεν ὁ Χάρωντας νὰ φάη νὰ πιῇ μετὰ μας,
νὰ φάη ἄγριν τοῦ λαγοῦ, νὰ φάη ὄρτον περδίκιν,
νὰ φάη ἀρκοκερήμενον ποῦ τῶν ἀντρειωμένοι
νὰ πιῇ γλυκόποτον κρασί, ποῦ πίνουν φουμισμένοι,
ὅπου τὸ πίνουν ἄρρωστοὶ καὶ ἔθρισκονται γιαιμένοι³⁾.

Μεταξὺ τῆς ὁμηρικῆς καὶ τῆς ἀκριτικῆς τραπέζης δὲν διακρίνω διαφορὰν καὶ νῦν παρὰ τῶ λαῶ ἐπικρατεῖ ἡ αὐτὴ περὶ κρομμύου πρόληψις, ἐκ δὲ τοῦ ἀγριοκρομμύου (σκίλλης) κατασκευάζεται ἐτι εἶδος κομπόστας, τὸ λεγόμενον μαντσούνι, τὸ ὁποῖον τρώγουσιν οἱ ἀσθενεῖς τὸ στήθος ὡς δυναμωτικόν· καὶ ἐν τῶ μέσῳ αἰῶνι ἡ σκίλλα ἦτοι ἀσφόδελος ἐν τῶ ὄξει κατεργαζόμενος ἦτο ἰατρικόν, καὶ καρύκευμα τοῦ γερανίου κρέατος· εἰς τὴν στρατιωτικὴν βεβαίως ταύτην παράδοσιν ὀφείλει καὶ τὸ ἐν τῇ αὐτῇ οἰκογενεῖᾳ ἀνήκον λευκὸν λειρίον τὸ ἐπάνωμον «αἶμα τοῦ Ἄρεως»⁴⁾.

Ὁ ὄπλισμός τῶν Στρατιωτῶν συνίστατο εἰς δόρυ, λεγόμενον *lartsa* ἐπὶ τὸ ἰταλικώτερον, μακρὺ ὡς τὸ Βυζαντινὸν καὶ ἔχον σιδηρᾶν αἰχμὴν (στόκον) καὶ σημαίαν (*φλάμπουρον*), μικρὰν ἀσπίδα, μικρὸν δίστομον *μαχαίριον* ἐν τῇ ζώνῃ⁵⁾. ἐνταῦθα φέρουσι τὸ *μαχαίριον* τοῦτο καὶ οἱ ἀκριταί·

Καὶ τὰνα ἴς τὴν κοζούδα σου ἔχ' ἀργυρὸν φηκάριν,
μέσα ἴς τ' ἀργυροφήκαρον ἔχ' ἀργυρὸν μαχαίρι⁶⁾.

Ἀπὸ τῆς ζώνης κρέμαται καὶ ἡ μεγάλη τοῦ

Στρατιώτου σπάθη, ὁμοία πρὸς τὴν πάλαν τῶν ἡμετέρων ἀρματωλῶν, καὶ ὀνομαζομένη «σπαθὶ διμισκί» οὐχὶ ὡς προερχομένη ἐκ τῆς Δαμασκοῦ, ἀλλ' ἐκ τοῦ εἶδους τοῦ σιδήρου ἐξ οὗ κατασκευάζεται, ὡς γράφει ὁ πατριάρχης Νεκτάριος¹⁾.

Τὸ φοβερώτερον ὅμως ὄπλον τῶν Στρατιωτῶν ἦτο ἡ σιδηρὰ κόρυνα (*mas d' armes*), λεγόμενη ἀπελατικίον ἀπὸ τῶν ἀπελατῶν ἢ κλεφτῶν, οὔτινες κατ' ἐξοχὴν ταύτη ἐχρῶντο· ἐν τῇ ἐποποιῇ τοῦ Διγενῆ ὀνομάζεται βαθδί, καὶ ἀποτελεῖ τὸ κυριώτερον τούτου ὄπλον· τ' ἀκριτικὰ ἄσματα παραβάλλουσι τὰ κυπήματα τοῦ ἀπελατικίου πρὸς βροντὰς καὶ ἀστραπάς:

κᾶπου ἰστράφτει, κᾶπου βροντᾶ, κᾶπου χαλάζει ρίχνει,
κᾶπου Θεὸς ἠθέλησε μίαν χώραν γιὰ νὰ κλύση...
μηδὲ στράφτει, μηδὲ βροντᾶ, μηδὲ χαλάζει ρίχνει,
μηδὲ Θεὸς ἠθέλησε μίαν χώραν γιὰ νὰ κλύση,
παρ' ἐν' εὐλιὰ τοῦ Διγενῆ, χαρὰ ἴς τον ποῦ τὴν ἔφα²⁾.

Τὸ ἀπελατικίον, λεγόμενον ὑπὸ τῶν τακτικῶν σιδηροράβδιν καὶ ματσούκα, δὲν ἦτο εὐχερὲς τοῖς πᾶσι, διότι ἀπῆτει μεγάλην ἐπιδεξιότητα καὶ μυῶνας δυνατούς. Ἐν τῇ κατὰ τῶν Ῥώσων ἐκστρατεῖα τοῦ Τσιμισκῆ, γράφει Λέων ὁ Διάκονος «Θεόδωρος, ὁ τὴν κατεπωνυμίαν Λαλάκων, ἀνήρ κατὰ τε ἀλκὴν καὶ σώματος βῶμην δυσάντητος καὶ ἀκαταγώνιστος, πλείστους τῶν δυσμενῶν σιδηρᾶ κόρυνη ἀπέκτεινεν· ἰσχυρὴ γὰρ χειρὸς ταύτην καταφέρων αὐτῇ κυνὴ καὶ τὴν ταύτη περιστελλομένην συνέθλαττε κεφαλὴν»· τὸ ἀπελατικίον τοῦτο, ἐκ σιδήρου ἢ ζύλου κραναίας κατασκευασμένον, ἦτο διαφόρων σχημάτων, διότι ἐν μὲν τῇ Α' εἰκόνι εἰκονίζεται κομφόν, ἐν τῷ παρὰ Daniel ὅμως παρισταμένῳ Στρατιώτῃ εἶνε μέγα, καὶ ἔχει σχῆμα ἀληθοῦς ροπάλου τοῦ Ἡρακλέους.

Ἐκ τῆς περιγραφῆς ταύτης δηλοῦται ὅτι ἡ ἐνδυμασία καὶ ὁ ὄπλισμός τῶν Στρατιωτῶν ἦτο μῆγμα παλαιστάτων ἐλληνικῶν καὶ ἀνατολικῶν ἀναμνήσεων· εἰς παλαιότατα μυστηριώδη ἀνάγλυφα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας εἰκονίζονται πολεμισταὶ φέροντες ἀκριθῶς τὸν αὐτὸν τιαροειδῆ πῖλον, τὸν ἐπενδύτην, καὶ ὡς μόνον ὄπλον τὸ ἀπελατικίον, καὶ τσαρούχια μυτερὰ (ἀσούρια), ὅμοια πρὸς τὰ τῶν ἡμετέρων τελατίνια³⁾ ἐξ ὧν δηλοῦται ὅτι ἡ ἐνδυμασία τῶν πολεμιστῶν, ἂν δὲν ἦτο ἡ ἀληθὴς Πελασγική, εἶνε ὅμως ἀρχαιοτάτη ἐλληνασιανὴ.

Μέγα μέρος τῆς ἀξίας του ὤφειλεν ὁ Στρατιώτης εἰς τὸν ἵππον του, τὸν ὁποῖον ἐπεριποιεῖτο καὶ ἔτρεφε κάλλιον ἑαυτοῦ· τοὺς Στρατιωτικούς ἵππους ἀποκαλεῖ ὁ Σκανοῦτος Barbari, ὁ δὲ κό-

1) Συμπ. IV, 9.

2) Ἀνάβασις, VII, 1.

3) Σακελλαρίου, Κυπριακὰ ἔσματα, σελ. 47.

4) Langkavel, Botanik der späteren Griechen, σελ. 111, 115.

5) Κορωναῖος, σελ. 142. ἄλλοτε ἔμπροσθεν, ἄλλοτε δ' ὀπισθεν.

6) Σακελλάριος, σελ. 5. Κοζούδα καὶ κόξα ἐκ τοῦ λατινοῦ coxa=ζώνη.

1) «Ἀρμάτωσε δὲ τὸ φουσατὸν του μὲ παλαιὰ ἄρματα, τὰ ὁποῖα, ὡς λέγουσιν, εἶνε ὅλα ἀπὸ διμισκί· τὸ ὁποῖον διμισκί γίνεται εἰς τὴν χώραν ἐκείνην, καὶ τὸ χαλκεύουσιν ἀπὸ σίδηρον καὶ ἀσάμι με κᾶποιον νερὸν χορταρίου, ὅπου εἰς ἄλλον τόπον δὲν γίνεται». Ἱεροκοσμικὴ ἱστορία, σελ. 319.

2) Σακελλάριος σελ. 49.

3) Ch. Texier, Asie Mineure, pl. III, ἀνάγλυφα Ἱπτερίου.

μης Βουσσού, Moresques, ἐκ συγκρίσεως πρὸς τοὺς ἐν τῇ Δύσει γνωστούς τότε Ἀραβικοὺς· ὡς ῥητῶς ὁμοῦς γράφει ὁ Κορωναῖος πάντες οἱ Στρατιωτικοὶ ἵπποι προήρχοντο ἐξ Ἑλλάδος·

Καὶ εἶχε τὸν Μερκούριον μὲ ἄλογα λιντσέρα ποῦ ἔκ τὴν Ἑλλάδα τὴν κλυτὴν ἔς τὴν Ἰταλίαν φέραν, τριακόσια ἦσαν τὸν ἀριθμὸν ἅπαντα διαλεμμένα, ἀφόβητα ἔς τὸν πόλεμον νὰ ἀπαίνουσι μαθημένα (σελ. 42). — μὲ ἄλογα ἐκ τὸν Μορῆαν εἶχε Μακεδονίταις (σελ. 69, [74, 84].

Τὸ χρῶμα τῶν Στρατιωτικῶν ἵππων ἦτο ἐρυθρόφαιον (μπάλιον), καὶ λευκόχρουν (γρίβιδόν)· καὶ σπανίως μὲν εἰς τὰ δημοτικὰ ποιήματα μνημονεύεται ὁ γρίβας ἵππος, καὶ ὁ ἐρυθρόφαιος, ἦτοι ὁ λεγόμενος σιδέρικος, συνθέστατα ὁμοῦς ὁ ἵππος εἶνε μέλας τὸ χρῶμα, διὸ καὶ τὸ ἐπίθετον μαῦρος ἀπλῶς σημαίνει τὸν ἵππον· ἐν τῇ δημοτικῇ Ἀχιλλεΐδι ὁ ἵππος τοῦ ἥρωος εἶνε ἀείποτε μαῦρος παρ' Ὀμήρῳ ὁμοῦς δύο τοῦ Ἀχιλλέως ἵπποι φέρουσι ὀνόματα δηλοῦντα ὅτι τὸ μέλαν δὲν ἦτο τὸ ἐπικρατοῦν χρῶμα·

Ἐάνθον καὶ Βαλίον τὸ ἅμα πνοιῆσι πετέσθην, τοὺς ἔτεκε Ζεφύρω ἀνέμῳ Ἄρπυια Ποδάργη.

Ἡ ὕμνουμένη ταχύτης τῶν ἵππων τοῦ Ἀχιλλέως ἦτο ἡ πρωτίστη ἀρετὴ τοῦ Στρατιωτικοῦ ἵππου, ὅστις ἐκράτει ἀείποτε ὀρθίαν τὴν κεφαλὴν, ὡς γράφει ὁ Σκανούτος. Ἐν τῇ περὶ ἵππων πραγματείᾳ ὁ Ξενοφῶν ἐπαινεῖ τὸν ὑψαύχενα πολεμιστήριον ἵππον, «ὡσπερ ἀλεκτρυόνος ὀρθὸς πρὸς τὴν κορυφὴν ἤκει.» Ἄννα ἡ Κομνηνὴ (σελ. 11) περιγράφουσα τὸ ἵππικὸν τοῦ Βρυενίου, συγκείμενον ἐκ Θρακῶν καὶ Μακεδόνων, λέγει «πάντες δ' ἐφ' ἵπποις Θετταλοῖς ἐποχοῦμενοι καὶ τοῖς σιδηροῖς θώραξι καὶ τοῖς κράνεσιν ἐξαστράπτοντες, τῶν τε ἵππων διεγειρομένων εἰς ὀρθὸν οἷς» ὅθεν δηλοῦται ὅτι καὶ ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι ἡ Θεσσαλία ἐξηκολοῦθει οὕσα ἡ πατρίς τῶν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις περιωνύμων ἵππων. Ὁ Θράξ Αἰθικός γράφων ἐν τῇ Δ' ἑκατονταετηρίδι χαρακτηρίζει τοὺς Θεσσαλικούς ἵππους «*eminentiores et velociores quam in alias terras equos*» αὐτὴ δὲ ἡ ταχύτης, *il velocissimo correr*, διακρίνει τοὺς Στρατιωτικούς ἵππους ὁ Κορωναῖος τοὺς ἀποκαλεῖ «ἄλογα ἐκλεκτά, γοργότερα τ' ἀνέμου.» Τοιοῦτοι ὕμνουνται οἱ ἵπποι τῶν ἡμετέρων πολεμιστῶν καὶ ἐν τοῖς δημοτικοῖς ἄσμασι:

Μαῦρὲ μου, μαυρογόνατε κι' ἀνεμοκυκλοπόδη ¹⁾.
Φεργησιτιριὰ τοῦ ἔβωκε, ἔς τοὺς οὐρανοὺς ἐπέτα ...
μαῦρὲ μου, μαυρογόνατε, μαῦρὲ μου μ' ἀνεμοπόδα ²⁾.

Οἱ στρατιωτικοὶ ἵπποι δὲν ἔτρεχον μόνον ὡς πτηνοί, ἀλλὰ καὶ ἐπάτουν ἐλαφρότατα. Τὸν χειμῶνα τοῦ 1491 πῆξαντος τοῦ διαχωρίζοντος τὴν Βενετίαν μεγάλου θαλασσοῦ σωλήνος (*grande*

canale) ἀσρατιῶνται τινες ὀπλισμένοι μετὰ τῶν ἵππων ἐδορατίσθησαν πρὸς ἀλλήλους τρέχοντες ἐπὶ τοῦ πάγου», γράφει ὁ Βέμβος (σελ. 64).

Ἡ τροφὴ τῶν Στρατιωτῶν ἦτο λιτοτάτη ὁ Μερκούριος δὲν δύναται νὰ ἐννοήσῃ πῶς οἱ Φράγκοι δαπανῶσι τοσοῦτον χρόνον εἰς τὸ τραπέζι, καὶ ἐνῶ κινδυνεύουσι δὲν σκέπτονται περὶ τούτου, ἀλλὰ περὶ ποικιλίας ἐδεσμάτων· τὰ δεῖπνά των, ἄπερ ὀνομάζουσιν ὡς οἱ παλαιοὶ ἀκρατισμούς, ¹⁾ ποιῶσιν ἐν ἀνάγκῃ καὶ ὄρθοι.

Τοῦ δεῖπνου δ' ὥρα ἦτο, κ' εἶπεν—ὦ παλληκάρια, λάβετε εἰς τὰς χεῖράς σας τὰ μακραιὰ κοντάρια, κι' ἀκρατισμὸν στεκάμενοι ποιήσετε τυχέως, ὅτι δὲν ἔχομεν καιρὸν νὰ τρώγωμεν βραδέως. Λοιπὸν ὡς τοὺς ἐπρόσταξεν ὡς λύκοι πεινασμένοι ἀρπάσασι τὸ φαγητὸν ὄρθοι καὶ ἀρματωμένοι (σ. 77).

Ὁ Σανούτος μετ' ἀπορίας παρετήρησεν ὅτι οἱ στρατιωτικοὶ ἵπποι ἔτρωγον κριθήν, ἐνῶ οἱ Ἰταλικοὶ χόρτον.

Ἐμακρολόγησα ὀλίγον περὶ τῆς ἐνδυμασίας καὶ τῆς τροφῆς τῶν Στρατιωτῶν, διότι ἀμφότερα τὰ ζητήματα ταῦτα εἶνε πολὺ σπουδαῖα, ὑπ' οὐδενὸς δὲ ἐξηρευνήθησαν· ὁ δυνηθεὶς ν' ἀνεύρῃ τὴν ἱστορικὴν ἀρχὴν τοῦ σχήματος καὶ τοῦ ὀνόματος τῶν διαφόρων ἐνδυμάτων τῶν ἡμετέρων πατέρων θὰ προσθήσῃ σπουδαιότητα σελίδα ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ· ἐθνικὸν ἐνδυμα οὐδέποτε ἐγνώρισαν οἱ Βυζαντινοί, ἀλλὰ κατὰ διαφόρους ἐποχὰς περιβάλλοντο διαφόρους βαρβαρικὰς στολάς, ὅτε μὲν Παρθικάς, ὅτε δὲ Οὐνικάς καὶ Λατινικάς. Μιχαὴλ ὁ Στρατιωτικὸς ἠθέλησε νὰ κανονίσῃ τὰ ἐπὶ τῶν ἐσθήτων κοσμήματα, μόνος δὲ ὁ Ἰωάννης Βατάτσῃς ἐν Νικαίᾳ αὐστηρῶς ἀπηγόρευσε τὴν χρῆσιν παντὸς ξενικοῦ ὑφάσματος, ἐπιβαλὼν εἰς τοὺς ὑπηκόους του «μόνα ὅσα ἡ Ῥωμαίων γῆ γεωργεῖ, καὶ αἱ Ῥωμαίων ἀσχοῦσι χεῖρες» ²⁾. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὁ νῦν ἐπὶ τὸ τουρκικώτερον λεγόμενος Περσικὸς *τσουμπές* ἐπεκράτησεν, ἀλλὰ καὶ οὗτος πολλοὺς ὑπέστη μετασχηματισμοὺς ὑπὸ τῆς ἰδιοτροπίας τῶν καλλωπιστῶν· οἱ αὐτοκράτορες καὶ τὸ ἱερατεῖον διετήρησαν κἄπως ἀναλλοίωτα τὰ λεγόμενα *βάσα*, συγχρόνως ὁμοῦς ἐνεδύοντο καὶ ἄλλας στολάς ἰδιορρυθμούς· ἡ στολὴ τοῦ πένθους ἦτο ἄλλοτε μὲν λευκὴ ³⁾, ἄλλοτε δὲ μέλαινα, καὶ αὐτὴν δὲ τὴν κόμην ἐκείροντο Οὐνικῶς ⁴⁾, ἢ ἔτρεφον μακρὰν ὡς οἱ Ἑλληνες. Ἴδου τί γράφει ὁ Γρηγοράς· περὶ τοῦ ἐν τῇ ἐνδυμασίᾳ τούτου κυκεῶνος «τί δ' ἂν τις

¹⁾ «Τὸ πρῶτον ἐμβρωμα, ὃ ἡμεῖς ἀκρατισμὸν καλοῦμεν, διὰ τὸ ἐν ἀκράτῳ βρέχειν καὶ προπιεσθαι ψυμούς». Ἀθην. Α, 11. Ἡ συνῆθεια τοῦ ἐμβάπτειν ἐν ἀκράτῳ οἶνῳ περιεκαυμένον ἄρτον ἐπικρατεῖ παρὰ τοῖς χωρικοῖς ἰδίως τῆς Ἀττικῆς, οἵτινες θεωροῦσι τὸ πρῶτον τοῦτο δεῖπνον ὡς τονικώτατον τοῦ στομάχου.

²⁾ Γρηγοράς, Β, κεφ. 6.

³⁾ Καντακουζηνός, Γ, 27.

⁴⁾ «Διὸ δὴ καὶ Οὐνικὸν τὸ τοιοῦτον εἶδος (τῆς κουρᾶς) ἐκάλουν.» Προκόπιος, Γ, σελ. 48, ἐκδοσις Βόννης.

¹⁾ Κρητικὰ ἄσματα.

²⁾ Κυπριακά, σελ. 5.

φαίη και περί τῶν ἐνδυμάτων, ὅσα καὶ τούτοις παρηνομήθη, καὶ ὅπως ἐκτετόπισται τοῦ γνωρίμου τε καὶ συνήθους ἢ πολιτεία, ὡς μηδὲ γινώσκονται ἔτι ὅστις Ῥωμαίων καὶ ὅστις τῶν ἄλλως ἐχόντων γενῶν οὔτε γὰρ Περσικὴ τις ἄκρατος ἢ στολὴ γέγονεν ἢ ὅτι Ῥωμαίσις, οὔτε Λατινικὴ κυρίως, οὔτε μὴν Γοθικὴ καθάπαξ, οὔτε εἰ τις Τριβαλλῶν καὶ ἅμα Μυσῶν καὶ Παιόνων ἀλλ' ἐκ πασῶν τὸ διὰ πασῶν εἰπεῖν τῆς μουσικῆς. ἀντέστραπται εἰς ἅπαν μίγμα καὶ συμφόρημα· καὶ ὁρῶμεν τῶν ἱερῶν περιθύλων εἶσω τοὺς τῶν φίλων παῖδας τὴν μὲν κεφαλὴν εἰκοτάς Λατίνοις, τὸ δὲ σῶμα πᾶν Περσικῶς τε καὶ Μηδικῶς ἐσταλμένον, καὶ τὸναντίον ἐς τὴν ὑστεραίαν τοὺς αὐτοὺς νῦν μὲν ἄλλως, νῦν δ' ἄλλως, νῦν δ' οὐδετέρως.»¹⁾

(Ἐπειτα συνέχεια)

Κ. ΣΑΘΑΣ

Ο ΜΑΡΚΗΣΙΟΣ ΒΙΛΛΕΜΕΡ

(Μυθιστορία Γεωργίας Σάνδ.—Μετάφρασις Α. Β.)

Συνέχεια· ἴδε προηγούμενον φύλλον.

ΙΕ'

Πρωίαν τινα, ἐνῶ ἔγραφεν ὁ μαρκήσιος ἐπὶ τῆς μεγάλης τραπέζης τῆς βιβλιοθήκης, ἢ δὲ Καρολίνα ἐφυλλολόγει χάρτας κατὰ τὸ ἄλλο ἄκρον, ἀπέθηκεν ἐκεῖνος τὸν κάλαμον καὶ τῇ εἶπε μετὰ συγκινήσεως:

— Δεσποινίς Σαίν-Ζενέ, ἐνθυμοῦμαι ὅτι ἐξεφράσατε ἐνίοτε τὴν εὐμενῆ ἐπιθυμίαν νὰ γνωρίσετε αὐτὴν τὴν ἐργασίαν μου, καὶ ἐνόμιζα ὅτι δὲν θὰ κατάρθωνα ποτὲ νὰ τὸ ἀποφασίσω. Ἀλλὰ τώρα, . . . ναι τώρα αἰσθάνομαι ὅτι θὰ ἦμαι εὐτυχὴς νὰ σὰς τὴν ὑποβάλω. Τὸ βιβλίον αὐτὸ εἶνε μᾶλλον ἰδικόν σας ἔργον παρά ἰδικόν μου, διότι δὲν εἶχα πίστιν εἰς αὐτό, καὶ σεῖς μὲ ἐπέισατε ὅτι ἦτο σεβαστὴ ἢ ὀρμὴ ἦτις μοῦ τὸ ὑπηγόρευσε. Ἀφότου δὲ μοῦ ἐνεπνεύσατε τὴν πεποίθησιν, ἐγένεατε ἀφορμὴ νὰ προχωρήσῃ ἐντὸς ἐνὸς μηνός ἡ ἐργασία μου περισσότερον παρ' ὅσον εἶχε προχωρήσει ἐντὸς δέκα ἐτῶν. Εἴσθε δὲ ἐπίσης αἰτία ὅτι θὰ τελειώσω τοιουτοτρόπως ἔργον, τὸ ὁποῖον θὰ διέκοπτα καὶ θὰ ἐπανηρχίζα ἴσως μέχρι τελευταίας μου στιγμῆς. Καὶ δὲν ἀπέτρεχε πολὺ ἡ τελευταία αὐτῆ στιγμῆ· τὴν ἠσθάνομην ἐρχομένην ταχέως, καὶ ἔσπευδα πυρετωδῶς, καὶ ἤμην ἀπηλπισμένος ὅτι μόνον τὸ τέλος τῆς ζωῆς μου προσήγγιζε. Μὲ διετάξατε νὰ ζήσω καὶ ἔζησα, νὰ καταπραυνῶ καὶ ἐπραυνθῆν, νὰ πιστεύσω εἰς θεὸν καὶ εἰς ἐμαυτὸν καὶ ἐπίστευσα.

Τώρα ὅτε πιστεύω εἰς τὴν ἰδέαν μου, πρέπει νὰ μοῦ ἐμπνεύσατε πίστιν καὶ εἰς τὴν ἱκανότητά μου, διότι νομίζω ὅτι ἡ μορφή εἶνε πάντοτε ἀναγκαῖα ἵνα περικοσμήσῃ τὴν ἀλήθειαν. Λάβετε, φίλη μου, καὶ ἀναγνώσατε.

— Μάλιστα! ἀπήντησε ζωηρῶς ἡ Καρολίνα. Βλέπετε ὅτι δὲν διστάζω οὐδὲ ἀρνοῦμαι, μολονότι οὔτε φρόνιμον οὔτε μετριοφρον εἶνε ὅτι κάμνω. Ἐν τούτοις δὲν αἰσθάνομαι ἀμυχανίαν. Εἶμαι τόσον βεβαία περὶ τῆς ἱκανότητός σας, ὥστε δὲν φοβοῦμαι μὴ ἀναγκασθῶ νὰ ἦμαι εἰλικρινής. Πιστεύω δὲ τόσον εἰς τὴν συμφωνίαν τῶν γνωμῶν μας, ὥστε ἐλπίζω ὅτι θὰ ἐννοήσω καὶ αὐτὰ ἐκεῖνα, ὅσα θὰ διέφευγον ἄλλως τὴν ἀντίληψίν μου.

Ἄλλὰ καθ' ἣν στιγμὴν ἔτεινε νὰ λάβῃ τὸ χειρόγραφον, ἡ Καρολίνα, μετὰ μικρὸν δισταγμὸν, ἠρώτησεν ἂν θὰ μετεῖχε καὶ ὁ δοῦξ τῆς εὐχαιριστήσεως ἐκείνης.

— Ὅχι, ἀπήντησεν ὁ μαρκήσιος· ὁ ἀδελφός μου δὲν θὰ ἔλθῃ σήμερον. Ἐξέλεξα τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ὑπήγε νὰ κυνηγήσῃ. Δὲν θέλω νὰ γνωρίσῃ τὴν ἐργασίαν μου πρὶν τελειώσῃ. Δὲν θὰ τὴν ἐνόει. Αἱ ἐκ τοῦ γένους προλήψεις του εἶν' ἐναντίαι. Νομίζει ἐν τούτοις ὅτι ἔχει μερικὰς ἰδέας *τολμηράς*, ὡς τὴς ὀνομάζει, καὶ γνωρίζει ὅτι ἐγὼ προχωρῶ πολὺ περαιτέρω. Ἀλλὰ δὲν ὑποπτεύει ποσὸν παρεξέτράπην τῆς ὁδοῦ, τὴν ὁποῖαν μοι εἶχε χαράξει ἡ ἀνατροφή. Ἡ ἐπαναστάσις μου κατὰ τοῦ παρελθόντος θὰ τοῦ ἐπροξένοι φοίικην, καὶ τοῦτο θὰ μ' ἐτάραττεν ἴσως πρὸ τοῦ τέλους τῆς ἐργασίας μου. Ἀλλὰ . . . καὶ σεῖς ἴσως θ' ἀνησυχῆσατε ὀλίγον.

— Ἐγὼ δὲν ἔχω πρόληψιν, ἀπήντησεν ἡ Καρολίνα, καὶ πιθανώτατον εἶνε νὰ συμμερισθῶ τὰς ἰδέας σας ἀφοῦ τὰς γνωρίσω. Καθίστατε λοιπὸν καὶ θ' ἀναγνώσω μεγαλοφῶνως, καὶ διὰ σὰς καὶ δι' ἐμέ. Θέλω ν' ἀκούσατε τοὺς λόγους σας. Μοῦ φαίνεται ὅτι εἶνε καλλίτερον αὐτὸ παρά ν' ἀναγνώσῃ τις μόνος ὅτι ἔγραψε.

Ἡ Καρολίνα ἀνέγνωσε τὴν πρωίαν ἐκείνην ἡμισυν τόμον· ἐπανελάθε δὲ τὴν ἀνάγνωσιν ἐντὸς τῆς ἡμέρας καὶ τὴν ἐπαύριον. Ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν ἀπήγγειλεν οὕτως εἰς τὸν μαρκήσιον τὴν σύνοψιν πολυετῶν σπουδῶν. Καίτοι δὲ ἡ γραφὴ τοῦ μαρκησίου ἦτο πῶς δυσανάγνωστος, ἡ Καρολίνα ἀνεγίνωσκεν ὡς ἂν ἦτο ἔντυπος, καὶ μετὰ τοιαύτης εὐκρινείας, μετὰ τοσοῦτον θαυμασίας νοημοσύνης καὶ ἀπλότητος, ζωογονουμένη καὶ συγκινουμένη ὅσάν τις ἢ ἀφήγησις ὑψοῦτο μέχρι λυρισμοῦ, ἐν μέσῳ τῆς ἱστορικῆς ἐποποιίας, ὥστε ὁ συγγραφεὺς ἠσθάνθη αἴφνης καὶ ἐν μιᾷ στιγμῇ πάσας τὰς διεσπαρμένας πρότερον ἀκτῖνας τῶν μελετῶν του συγκεντρούμενας εἰς ἓνα φωτεινὸν καὶ ἀληθῆ βεβαιότητος ἥλιον.

Ἡ εἰκὼν ἦτο ὡραία. Εἶχε κάλλος πρωτότυπον, καὶ ἔφερε τὸν τύπον ἀληθοῦς μεγαλείου. Ὑπὸ τὴν ἀπλὴν ταύτην καὶ μυστηριώδη ἐπιγραφὴν: Ἰστο-

¹⁾ Χρονογραφία, ΔΖ, 12.